

2023 • 4

LXXVI. évfolyam • április

művelődés

közművelődési havilap

művelődés

közművelődési havilap

Szerkesztőségi tanács:

Egyed Ákos
Kása Zoltán
Péter István
Pozsony Ferenc
Széman Péter

A szerkesztőség:

Benkő Levente (főszerkesztő)
Balla Sándor
Demeter Zsuzsanna
Péter János
Rostás-Péter Emese

Postacím:

400183 Cluj-Napoca,
str. Gheorghe Lazăr nr. 30.,
O. P. 1. Cluj, C. P. 123
tel/fax: +40 264 434 110
honlap: www.muvelodes.net
e-mail: szerkesztoseg@muvelodes.net,
muvelodes@yahoo.com
Bankszámlaszám: Redacția Művelődés
RO57TREZ21621G335000XXXX
Adószám: 9549909

ISSN 1221 – 8693

Megjelenik a Kolozs Megyei
Tanács támogatásával
Apare sub egida Consiliului
Județean Cluj

Nyomdai előkészítés:

IDEA PLUS – Kolozsvár
Lapterv: Könczey Elemér
Műszaki szerkesztés: Nagy Andrea
Nyomdai munkálatok:
IDEA nyomda – Kolozsvár
Igazgató: Nagy Péter

Ára 5 lej

Tartalom

Balla Sándor: A sisu-életfilozófia 3

enciklopédia

Serdült Benke Éva: Elhallgatva, elfeledve. Nicolae Grigorescu múzsája:
Dancs Mária emlékezete 4
T. Szabó Csaba: Szexualitás és vallás az ókorban 9

emlék-lapok

Kónya-Hamar Sándor: Hivatás és hitvallás.
Dr. Kiss András nagyváradi orvos emlékköteteiről. 13

kérdező

Korpa Tamás: Égtájak szerint tájékozódni.
Beszélgetés Újvári Dorottya kolozsvári művészettörténésszel. 15

galéria

Zilahi Nono: Az anyag bűvöletében alkotó keramikusművész 20

könyvesház

Kenyeres Gergely Tibor: Hasznos könyv
a középkori magyar egyháztörténethez 23
Mihai Lisei: Kolozsvár mesélő palotái 25

hétköznapi hőseink

Antal Anett Antónia, Antal Krisztián Kristóf, Fekete Dávid:
Birtalan Józsi, a nótafa 27

Lapszámunk szerzői:

Antal Anett Antónia – diák, Szilágybagos
Antal Krisztián Kristóf – diák, Szilágybagos
Fekete Dávid – diák, Szilágybagos
Kenyeres Gergely Tibor – egyetemi hallgató, Kolozsvár
Korpa Tamás – költő, irodalomtörténész, Vámpércs
Kónya-Hamar Sándor – költő, közíró, Kolozsvár
Mihai Lisei – tanár, prózaíró, újságíró, Kolozsvár
Serdült Benke Éva – tanár, Paks
T. Szabó Csaba – történész, Nagyszeben
Zilahi Nono – képzőművész, grafikus, Kolozsvár

A címlapon Kölcsey Ferenc újonnan felavatott szobra Nagykárolyban (Gyórfi Lajos alkotása).
Demeter Zsuzsanna felvétele. A hátsó borítón látkép a Szent Mihály-templomból. Újvári
Dorottya felvétele.

Kéziratokat nem őrünk meg és nem küldünk vissza. Kizárólag géppel írt vagy nyomtatott,
valamint Microsoft Word programban szerkesztett elektronikus kéziratokat fogadunk el.

Támogatók:

Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület
RMDSZ – Communitas Alapítvány
Hargita Megyei Kulturális Központ
Hargita Megye Tanácsa
Kovászna Megyei Művelődési Központ
Kovászna Megye Tanácsa

Médiapartnerek:

www.szabadsag.ro
Szabadság
Erdélyi Magyar Havilap

A sisu-életfilozófia

Pár éve az Irma hurrikán szinte mindent elsöpört, ami az útjába került. Az erős, vastag törzsű fákat kitepte a helyükről, egy azonban végig talpon maradt. A trójai hős után Hektórra keresztelt hajlékony pálma átvészelte az orkánt, majd újra felegyenesedett. Ez a páratlan rugalmasság és rátermettség az, amit a finnek sisunak neveznek.

A legboldogabb országok listáját már évek óta északi, skandináv országok vezetik. Ez végül is érthető, hiszen a skandináv jóléti modell alaposan kiszolgálja az emberi igények széles skáláját – a magas életszínvonal, a fejlett szociális, egészségügyi és oktatási rendszer kulcstényező a boldogság többismeretlenes egyenletrendszerében. Ugyanakkor a kollektív pszichés alapot a skandináv csoda beteljesüléséhez az északi életfilozófiák teremtették meg. A dán hygge és a svéd lagom már kiszabadult a skandináv palackból, és világ körüli útra indult: előbbi a meghittsége, a harmóniára, a társas kapcsolatok fontosságára és a lelki békére helyezi a hangsúlyt. Arra kér, hogy ne rohanj a tömeggel együtt, hanem lassíts, és éld át a már számtalanszor elmulasztott pillanatot. A lagom az arisztotelészi mértékletesség modern elképzelése: nem túl kevés, nem túl sok, azaz éppen elég. Nem dözölni és felhalmozni, hanem megszabadulni a feleslegtől és a sallangtól, hogy kiegyensúlyozottabbá, környezet- és éntudatosabbá, egészségesebb szemléletű halandókká válhassunk.

Az idei boldogságlista első tíz helyezettje között ismét találunk öt észak-európai államot; az első helyen évek óta az etnikailag nem skandináv finnek állnak, akik hol a svéd, hol az orosz csizma talpát szagolták évszázadokon át – azonban a kemény időkben is talpon maradtak, mára pedig „túlnőttek” sokunkon. A sisunak egy másik történelmi gyökere is van, amely a finnek anyatermészettel ápolt szoros, bensőséges viszonyában keresendő. Egy olyan országról beszélünk, amely az Északi-sarkkörön fekszik, és ahol több mint két hónapon át nem kel fel a nap. A gyéren lakott tájak, az érintetlen vadon, a havas fenyvesek és végtelen tavak messzi világában kompromisszumokat nem ismerő kapcsolat alakul ki ember és természet között. A kemény időjárás megtanította a finneket arra, hogy ne várjanak a következő pillanatra, hanem most cselekedjenek. Míg bennünket a túl hideg vagy a túl meleg gátol meg a cselekvésben, addig ők a „nincs rossz idő, csak rossz ruházat” elvét követve használják ki az élet és évszakok nyújtotta lehetőségeket. Ott a gyermeket akkor is kiküldik játszani, ha farkasordító hideg van, hiszen csak így ismerheti meg a világot a maga valójában. A finnek nem futamodnak meg: naponta megbirkóznak a természeti elemekkel, így akár azt is mondhatnánk, hogy a sisu színtiszta törekvés. Ez a törekvés pedig maga a megtestesült élet.

A sisut ugyanakkor egy rejtett szobaként is felfoghatjuk, amelynek ajtaját csak akkor nyitjuk ki, amikor képességeinket meghaladó nehézséggel kerülünk szembe, amikor az ellenszél túl nagy, és nincs erőnk felállni a padlóról. A nagy „sisupillanatok” végül is arról szólnak, hogy amikor beüt a ménkű, akkor megfutamodunk, vagy felvesszük a kesztyűt? Mert a sisu egyfajta lelki erőtartalék is, amely az önmagunkba vetett bizalomból, a személyes meggyőződésünkből táplálkozik, így az általunk oly sokat hangoztatott balsors e felfogás szerint nem jelent mást, mint feladást és meghunyászkodást. Mert a balsors nem szerencse, hanem hozzáállás kérdése.

Tehát míg a hygge a harmóniára, a lagom a mértékletességre, addig a sisu az állhatatosságra összpontosít. Kétségtelen, hogy az ógörög életvezetési tanácsok és erkölcsi útmutatók újragondolt, 21. századhoz igazított változatait már nem délen, hanem a hideg északon kell keresnünk. Mindhárom szorosan összefügg, úgymond kiegészíti egymást: egy kiegyensúlyozott, céltudatos, boldog ember nélkülözhetetlen morális útravalói. Nem csoda, hogy ezek az északi életfilozófiák épp ma élik reneszánszukat, amikor a modern ember egyre inkább a (magányos) virtualitásba szorul, és lassacskán elveszíti kapcsolatát a kézzelfogható valósággal.

A sisu egy általános cselekvőközpontú hozzáállás az élet dolgaihoz, egy masszív tudatállapot, amelyben a kurázi és a kitartás a két fő tartóoszlop. Megnyilvánulhat a családi és közösségi nevelésben, az egyenjogúság fenntartásában, a következetes gondolkodásban, a hatékony konfliktuskezelésben, a teendők elosztásában és álláspontjaink felvállalásában egyaránt. Azáltal, hogy nem hátra, hanem lehetőleg előre nézünk. Megismerni, szembeszállni, talpon maradni. A legnehezebb pillanatokban is önmagunkhoz és emberhez méltó módon élni. Elfogadni, hogy egyetlen nekifutásból nem lehet feljutni a hegy tetejére, ugyanakkor a következő lépést akkor is megtesszük, amikor már minden porcikánkkal úgy érezzük, hogy kész, nem bírjuk tovább.

Sisu

Serdült Benke Éva |

Elhallgatva, elfeledve

Nicolae Grigorescu múzsája: Dancs Mária emlékezete

*Bevándorló magyarok
nagyobb számban
1850 után érkeztek
Bukarestbe, főleg
értelmiségiek,
műépítészek, orvosok,
gyógyszerészek.*

Dancs Mária nagy útra készült 1883, vagy talán 1884 nyarán. Átalvetőbe rendezte csekélyke holmiját: ezentúl el kell tartania magát, gondoskodnia kell megélhetéséről. Nem szorulhatott senkire, mert nem is volt már senkije. Hallotta, hogy a hegyeken túl, a Román Királyság fővárosában munkát lehet találni, ha az ember ügyes, dolgos, megbecsüli magát. Így beszéltek Kőrösön azok, akik már megjárták Bukarestet, dolgoztak pár évet odaát, s most keresményükkel kicsi földet is vehettek idehaza. Kőrösről beszélünk még ekkor, a későbbi Csomakőrösről, hiszen az még ezután lett, 1904-ben, mikor a falu mikor a nagy szülőtte, Kőrösi Csoma Sándor emlékére felvette a Csomakőrös nevet. Ismerős leányok, helybéli legények dolgoztak a messzi román városban: szekeresek, szolgálégynek lovak mellett, inasok még szakmát is ellestek mesterek mellett, a lányok meg szolgálók, dajkák, úri házaknál cselédek, gyűjtögették a hozományra valójukat, álmodoztak a hazatérésről. Nagy szerencse kellett ahhoz, hogy magyar házakhoz is elszegődhessenek.

Bevándorló magyarok nagyobb számban 1850 után érkeztek Bukarestbe, főleg értelmiségiek, műépítészek, orvosok, gyógyszerészek, nekik köszönhetően pár év múlva virágzó magyar társasági élet alakult ki a még ekkor igen balkánias városban. A bevándorlásnak részben gazdasági, részben – 1849 után vagyunk – politikai okai voltak. Amikor már számottevő magyarság élt a fővárosban, a rendőrpáncsnok kötelezővé tette az idegenek bejelentését, ez a rendelet azután még hosszú ideig érvényben volt. De ki tartotta számon név szerint az Erdélyből bevándorolt munkakeresőket, akik másoknál álltak szolgálatban? Így aztán ne is keressük Dancs Mária nyomát valamiféle lajstromban.

Bukarest (az „öröm városa” – szójáték, utalás a főváros nevére alaki hasonlóság alapján, az ’öröm’ jelentésű román *bucurie* szóra) kezdetben vajon

mit jelentett a fiatal lánynak, több szorongást, alkalmazkodási kényszert? Örömet aligha. A város ekkoriban zajos hangyaboly volt, az üzletek estig tartottak nyitva, az árusok nagy hangon kínálták portékáikat, a kintornások éneke keveredett a nemzeti gárda sípjainak, trombitáinak hangjával, katonák masíroztak fel s alá, konflisok trappoltak utasaikkal, fuvarosok kiabáltak, marhacsordák túrték lomhán a hajcsárok ostorcsapásait. Vasárnaponként a város cselédei és az iparosok összegyűltek a közkedvelt Cișmigiu parkban, iparoslegények kerülgették a lányokat, de kalandra vágyó katonák is itt találtak társaságra. A magyar cselédek vasárnaponként a Szent György téren gyűltek össze inkább, közel a Barația templomhoz. Ez időben még az elején vagyunk a „Regátba” beáramló magyar munkaerő jelenlétének a fejlődő Bukarestben, de már ekkor igyekeznek a jelen levő református és római katolikus egyház nemzeti és felekezeti közösséggé formálni a már ott élő magyarokat. Ha tanult is Dancs Mária némi történelmet az iskolában, bizonyára elfelejtette, hogy a bukaresti magyarok református egyházát régen a híres Bercesényi Miklós kuruc generális ott letelepedett katonái alapították. A város Berceni negyede bizony a magyar generális nevét őrzi. Mária Bukarestról annyit tudott, hogy ott lakik a románok királya, az 1866 után megkoronázott, német anyanyelvű I. Károly¹.

Mária tehát útra készülődött, szomorú szívvel és félelemmel, még elbúcsúznia se volt kitől, szülei már nem éltek. Édesapja, Dancs Gábor 1875-ben halt meg, ekkor Mária csak tízéves volt, édesanyja, Ördög Zsuzsanna alig egy éve, 1883-ban. A székely kisnemes eredetű család semmilyen birtokkal nem rendelkezett, az egymás után született gyermekeket nehezen tudták eltartani. Sorban haltak meg kisgyermekként a Mária testvérei, Gábor, Rozália, a felnőttkort csak Mária, Ráchel és a féltestvérük, Lizi érte meg.

Nicolae Grigorescu emlékháza a Prahova megyei Câmpinán. A szerző felvétele

Itt állt Mária egyedül, tizennyolc évesen, és arra készült, hogy szolgálatba álljon valamelyik gazdag bojár vagy polgár házában. A nyelvet, melyet Bukarestben beszélnek, ő nem ismerte, románul honnan is tudott volna, hiszen eddigi életében még a faluját se igen hagyta el. Csak azt tudta, ha dolgoz, szorgalmas, becsületes, ahogy eddig is, akkor nem érheti baj. Kicsi pénzecskéjét kendőbe kötötte, Sepsiszentgyörgyig talán gyalog is elindult volna, ha nem akad egy vásároszó szekér, mely egészen az állomásig vitte. Vonat volt már Brassóig, beszélt olyanokkal, akik ültek már rajta, szerencse, hogy már 1881-ben megépült a sín egészen a szászok városáig, ahol eddig még nem is járt. És onnan hogyan tovább? Jó emberek mondták neki, hogy lehet tovább is, egészen Predealig vonattal utazni, ott van a határ Magyarország és az ismeretlen Románia között. Alighanem a kicsi pénzecskéje is elfogy addig, vonatra már nem futja, talán szekérre. De nem szokott ő idegenekkel szóba állni, Kőrösön mindenkit ismert, de kint, a nagyvilágban! Istenem, mi lesz velem idegenben, sóhajtozik. A brassói állomáson megtudta, hogy bizony van tovább vonat, már 1879-től közlekedett Sinaia, Câmpina, Ploiești után Bukarestbe. Riadozott szegény, mind messzebbre került szülőföldjéről, az ismerős tájtól, idegenek vették körül, idegen nyelven beszéltek. Mennie kell, hűgától, nővérétől elszakadni, talán soha nem is tér vissza, mi lesz a sorsa.

Ez időben éppen Bukarestben élt az ismert festő, Nicolae Grigorescu. Hosszabb európai tartózkodás, bécsi, párizsi alkotóévek, utak után érkezett haza nyugodt otthonra vágyva, szemét, meggyengült látását is gyógyítani akarta. Az aglegény festő házába személyzetet keresett, ide szerezte

be valaki jóakarója Máriát. A festőnek nem voltak nagy igényei, bár világot járt ember volt, franciául, németül beszélt, elegánsan, a kor divatja szerint öltözött, de életmódja szerény, csak a festés érdekelt.

Grigorescu 1838. május 15-én született egy dél-romániai kis faluban, Pitareban. A nagyon szegény parasztcsaládban ő volt a sok gyerek között a hatodik. Apja korán meghalt, az anya, Ruxandra kicsi gyermekeivel Bukarestbe költözött nővéréhez, ott keresett megélhetést. Bukarest külvárosában, a Téglásoknak nevezett negyedben (mahalau Cărămidarilor) telepedtek le. Sok év múlva, barátja, Al. Vlahuță megírta a festő életrajzát, idézve benne Grigorescu önvallomását: „Anyánk varrással tartott el bennünket, a nővéreim is varrni kezdtek, egyik nagyobb bátyám anyám rokonához állt be, aki templomban dolgozott az ikonfestő mellett segédként. Én ott láttam hatéves koromban ikonokat, nagyon tetszettek.” Tízévesen, 1848-ban Anton Chledek² ikonfestő inasa lett, moldvai kolostorok festésénél segédkezett. Amikor 1857-ben festőtanulónak Itáliába jelentkezett, bizonyítványok hiányában elutasították, Mihail Kogălniceanu³ fedezte fel, ő segítette, hogy külföldön festészetet tanulhasson. Ruxandra gyermekei korán dolgozni kezdtek, iskolát keveset jártak, a híressé vált fia, Nicolae külföldön tanulhatott felismert tehetségének köszönhetően, műveltségét nem egyetemeken, hanem autodidakta módon szerezte. Hozzá érkezett Dancs Mária munkát keresve, hogy szolgálatába álljon.

A kor szokásaival ellentétben a festő magánéletére a diszkréció volt jellemző, a társaság nem pillanthatott be a múzsákhoz, modellekhez

főződő kapcsolatába. Bár Grigorescu portréi között sok a férfitanulmány, úgy tűnik, hogy kedvenc modelljei mégis a nők voltak. Észrevette lényükben a költészetet, tekintetükben az álmodozást, a várakozást, a titkot. Dancs Máriát sokáig nézte, tudta, hogy megtalálta a legszebb modellt, akit valaha látott: az ifjúság állott előtte minden szépségével. Mária nem tudta még, hogy gyönyörű arcát, finom megjelenését, lényét adja modellként a festőnek, hagyja, hogy jelmezekbe öltöztesse, hogy akár pásztorfiúként is megörökítse, vagy tulipános ládája előtt büszke parasztlányként ábrázolja, varrogató fiatal nőként, kint a természetben virágok között álmodozva, ezek mind, mind az ő arcai lesznek mindörökké. Mária szép arca, finom vonásai, jellegzetes, törékeny álla, kicsi keze, az ifjúság szépsége sugárzik ezekről a képekről, alkotójának rajongása nemkülönben. A festő se tudta még, az idősödő férfi, hogy az a nő áll előtte, aki élete hátralevő éveiben mellette lesz, szereti, fiút szül neki, gondoskodással veszi körül, betegségében ápolja, mellette lesz a sírig. A barátok, Al. Vlahuță, Al. Odobescu, V. Alecsandri, M. Kogălniceanu, I. L. Caragiale, akik házában megfordultak, majd megsejtették a titkot, később már tudtak is a kapcsolatról, háziasszonyként ismerték meg a festő otthonában jelen levő Máriát, talán a festőre való tekintettel még kedvesek is voltak hozzá, mégis... Nem tartották maguk közül valónak, paraszti diszkréciónak nevezték Mária veleszületett tartózkodását, szerénységét. Mária tudatában volt helyzetének, háttérbe húzódva élt a férfi mellett, akit szeretett a huszonhét év korkülönbség ellenére.

Nem tudjuk, hogyan teltek a következő évek. A festő egyre sikeresebb lett, sokat utazott, kiállításokon hírnevet szereztek neki a képei. 1886-ban Párizsban megnyitotta első önálló kiállítását, egyben műkereskedését a Boulevard des Italiens-en, a Martin teremben, mely az impresszionista festők kedvenc kiállítóterme is volt. A látogatók tolongtak, nagy volt a siker, mindenki a román festő rendkívüli eredetiségét, ritka virtuozitását emlegette, a sajtó is melegen üdvözölte Grigorescut. Ám a sikerek ellenére, barátai, rajongói legnagyobb csodálkozására még a kiállítás bezárása előtt vásznait hirtelen összecsomagolta, bőröndjeivel vonatra szállt, és meg sem állt Bukarestig. Talán a gyökértelenség érzete, talán az ismert tájak utáni vágyakozás, vagy valami más van a hirtelen elhatározás mögött? Bukarestben az állomáson a jó barát, Al. Vlahuță várta, de a festő éppen csak köszöntötte, felöltőjét vállára vetve konflis

Grigorescu egyik festményének részlete az emlékházban. A szerző felvétele

után kiáltott, és elvihartzott. Hova, miért olyan sietős? Csak egy dolog lehetett ennyire fontos a férfi számára: hírt kapott, hogy fia született, apa lett. Megszületett Nicolae Grigorescu és Dancs Mária fia, Gheorghe Grigorescu. Őt látjuk háromévesen, 1889-ben egy ceruzarajzon, rajta: Gheorghîță, Posada, 1889. Grigorescu – a festő kézírásával.

Új élet kezdődött a hármuk számára, Grigorescunak immár családja volt. A fárasztó, zajos bukaresti élet után a festő nyugalomra, csendre vágyott, fiának akart örülni, nevelni akarta, tanítani. 1887-ben Posadára költöztek a fővárosból, hegyek, erdők közelébe a Prahova völgyébe. Posada megerősített vám volt akkoriban Comarnic és Sinaia között, ahol őrszem figyelte a hegyen átkelőket a közeli Predeal felől, az Osztrák–Magyar

Monarchia és a királyi Románia között. Itt élt Dancs Mária kisfiával és kedvesével, akihez életét kötötte. A festő keveset dolgozott, járta a természetet, vázlatokat készített, de a vidék klímáját nehezen bírta, látása tovább romlott, pedig már 1884-ben is ezért kereste fel a leghíresebb professzort Párizsban, ám javulás nem mutatkozott. Mária mindent elkövetett, hogy kényelmes otthonot teremtsen a korábban sokat vándorolt, otthonosan festőnek.

1891-ben Câmpinára költöztek, a mediterrán klímájú kisvárosba, mely Bukaresthez is közelebb van, fürdőjében talán enyhülést lel Grigorescu is romló egészségére. A brassói úton megvásárolták a szekerek régi pihenőházát, melyből a festő műtermet varázsolt szinte a saját kezével, mindössze egy

kőművesegéd közreműködésével. Aztán 1904-ben házat is épített saját tervei alapján, igazi otthon, melynek földszintjén műtermet rendezett be, és saját házi múzeumában állította ki művészi gyűjteményét. A sors azonban nem engedte, hogy megnyugodjon új otthonában, többször fellépő tüdőgyulladás gyengítette szervezetét. Mária minden gondoskodása ellenére egyre betegebb lett. Bukarestbe már alig járt át, ő lett barátai szemében „a câmpinai Robinson”, érezte, hogy művészi terveit már nem valósíthatja meg. Vendégei csodálták gazdag műgyűjteményét, képei rajongókat vonzottak, íróbarátai gyakran vendégeskedtek házában. Később, a festő halála után írnak is ezekről az élményekről anélkül, hogy a ház aszszonyának, Gheorghe anyjának, a festő élettársának, Dancs Máriának a nevét egyszer is megemlítenék. Valószínű, hogy Mária a társasági életben nem vett részt, jó háziasszonyként gondoskodott a vendégek ellátásáról, de távol maradt a társaságtól. Bizonyára a román nyelvet sem beszélte hibátlanul, irodalmi, művészeti kérdésekben nem lehetett járatos. Vagy talán megérezte, hogy egyszerű származása miatt a társaság nem fogadja be, a családban elfoglalt helye sem volt világos, a közvélemény tudta, hogy a festő nem házasság.

A Grigorescunál megfordulók, barátai sem nemesi családok tagjai voltak, a jó barát Al. Vlahuță szegény parasztcsaládból származott, B. Șt. Delavrancea Bukarest egyik külvárosában született, apja pásztor volt, I. L. Caragiale szülei vándorszínészek voltak. Igaz, mindnyájan, Grigorescunak egyetemben tehetségük révén felemelkedtek, koruk ismert íróivá váltak, nem hihetjük, hogy Máriát származása miatt lenézték volna. Vagy talán anyanyelve, vallása volt az elutasítás oka? Sejtethünk bármit, ezekre a kérdésekre válaszolni ma már nem tudunk. Nem tudjuk azt sem, hogyan teltek Máriának a câmpinai évek, kikkel tartott kapcsolatot, ellátogatott-e az elhagyott Csomakőrösre, elvitte-e fiát szülőföldjére, megtanította-e anyjának nyelvére, levelezett-e testvéreivel. Anyagiakban nem szenvedett hiányt, a festő képeit gazdag emberek vásárolták meg. A gyakran betegeskedő festő fiának mondta: „Mire jó már, hogy van miből megélnem, ha már nincs egészségem.”

1907 nyarán harmadik tüdőgyulladására már végzetesnek bizonyult. Orvosa és közeli bizalmasa, barátja dr. Constantin Istrati kiadatlan naplójából, visszaemlékezéseiből tudjuk, hogyan teltek a festő utolsó napjai, órái, milyen gondolatok foglalkoztatták, hogyan

Dancs Mária, a festő műzsája, akire feleségként hivatkozott. A szerző felvétele

akart fiáról és Máriáról gondoskodni. „Grigorescutól jövök, cianotikus, nehezen lélegzik, nehezen és lassan beszél. Ploiești-ről kihozatta az ügyészt, mert végrendelkezni akar, korábbi testamentumát kiegészíteni. Mondta nekem, hogy meg akar nőszülni, és törvényesíteni a fiát. Legyél a násznagyom, mondta. Vidám volt, mosolygott. Mondtam, hogy az engedélyekhez hatnyolc nap kell, remélem, addig jobban lesz. Ám nem ártana, ha az ügyésszel is közölné házassági szándékát. Kérte, hogy mindezt én foglaljam írásba, ő aláírja. Ez meg is történt. Nővéreinek életjáradékot hagyott, fivérének pénzt, Máriának és fiának nagyobb összeget, de gondolt a tehetséges festő diákok támogatására is. Még temetéséről is rendelkezett: nem kívánta a halottaskocsit,

paraszszekéren vigyék koporsóját. Tanácsomra néhány festményét különböző román múzeumokra hagyta” – írja dr. Istrati. Majd így folytatja a július 21-i feljegyzést: „Grigorescu nincs többé. Reggel megkezdődött az agónia, kérték, hozzak papot, aki lelki vigaszt nyújt. Hideg bal kezét felesége melegítette, tekintetét utolsó, befejezetlen képére függesztette. 4 óra 10 perckor lélegzett utoljára.” Nicolae Petrașcu⁴ 1930-ban írt monográfiájában egészíti ki dr. Istrati visszaemlékezését: „Grigorescu ott feküdt egyszerű koporsóban a műteremben, gyermekének anyja feketébe öltözve szomorú arccal mondta el a festő életének utolsó perceit. Szabályos arcú, sötétbarna hajú, fekete szemű asszony, kezei kicsik, a festő képeinek egyik-másik alakjára emlékeztetett,

főleg a *Tavas* (*Primăvara*) modelljére, a parasztlányra. Kérdésre nehezen válaszolt, fájdalmas hangon szólt, fejét az ajtófélfához támasztotta... Egy nappal halála előtt hívatta dr. Istratit, és kérte, hogy segítsen, szeretne összeesküdni az asszonnyal, akivel tizennyolc évet élt együtt.” A festő életének egyik utolsó tanúja tévedett, Dancs Mária nem tizennyolc évet, hanem legalább huszonkét évet élt együtt Grigorescuvval, hiszen gyermekük 1886-ban született, és Mária minden valószínűség szerint 1883-tól, de legkésőbb 1885-től a festő házában élt.

A ház, melyben Grigorescu utolsó éveit élte, 1904-ben épült, annak a szerény háznak a helyén, amelyben 1891-től a festő családjával lakott. A szép új ház 1918-ban leégett, a személyes tárgyakat, képeket sikerült kimenteni. Gheorghe Grigorescu újjáépítette apja házát az előző hasonmásaként. Ma ebben az épületben működik Câmpinán a Nicolae Grigorescu Emlékmúzeum. „Itt élt együtt feleségével, Maria Danciuval a festő. 18 évet élt Maria Danciuval, de nem voltak házások, csak halála előtt egy nappal legalizálta kapcsolatukat, hogy Mária és fia legyenek az örökösei” – mondja egy interjúban Liliana Marin muzeológus. Tegyük hozzá, hogy a házasságlevél mindmáig nem került elő, a câmpinai ortodox templom iratai más templomokéval egyetemben egy moldvai kolostor irattárába kerültek, talán nem is kutathatók. A házasságkötés szándékát viszont a festő az ügyésznek átadott testamentumban megerősítette, minden bizonnyal utóbb ezt fogadták el törvényesnek. A Grigorescuról 2009-ben kiadott monográfiában Máriáról készült két portré alatt is ez áll: A művész felesége, A művész feleségének portréja, mindkettő évszám nélküli. Ám az elsőről a fiatal Dancs Mária tekint ránk, haját ugyanolyan módon megkötött fehér kendő takarja, mint a *Varrás közben* (*Cosând*) festményen ábrázolt fiatal lányon látható (szintén évszám nélküli). Ugyanebben a monográfiában olvassuk: „Grigorescu 1907-ben a halálos ágyán elhatározza, hogy legalizálja kapcsolatukat Maria Danciuval, törvényesítve együttélésüket, azért, hogy az asszony kapja meg a neki járó megbecsülést akkor is, amikor már a festő nem lesz életben. Egyes források szerint a törvényesítés az utolsó percben történt meg, mások szerint másnapra halasztották, ám ekkor már túl késő volt. Ránk maradt azonban, mint egy néma vallomás ennek a kapcsolatnak a mély elkötelezettsége, melyet a portrék, a rajzok őriznek, megörökítve egy szelíd és

Grigorescu síremléke a câmpinai temetőben

tiszta arcot, mely csak a természetben, a vidéken élő emberek sajátja.”

Dancs Mária további életéről semmit nem tudunk. Fia kezdetben apjától tanult rajzolni, majd Bukarestben képzőművészeti tanulmányokat folytatott Jean Stariadi festő irányítása alatt. Feleségül vette apja barátja, Al. Vlahuță leányát, Ana Vlahuță, négy gyermekük született. Nem lett belőle híres festő, apja szerialitásának benne nem volt nyoma. Câmpinán élt, kerámiával foglalkozott, csempéket tervezett, ő építtette át apja házát 1954-ben múzeummá. Gyermekai: Nicolae Gheorghe Grigorescu; Dinu Gheorghe Grigorescu (művészeti akadémiaát végzett Párizsban, ott is élt); Nicolina Gheorghe Grigorescu (1920–1986) Bukarestben tanult, rajztanár lett Câmpinán, 1954 és 1962 között ő volt a Grigorescu-múzeum igazgatója, férje, Gh. Stanciu a városról írott monográfiájában adta ki Istrati doktor néhány emlékfoszlányát Grigorescuról; Ruxandra Gheorghe Grigorescu építész volt, 1982-ben férjével elhagyták Romániát, Párizsban telepedtek le. (Ana Vlahuță Grigorescu, a festő menyje szintén Párizsban fejezte be életét, 1989-ben.)

Nem tudjuk, Dancs Mária együtt élt-e fia családjával, megérte-e unokái megszületését, halálának évét sem ismerjük. Nem tudjuk, hogy megmaradt-e református hitén, vagy a körülményei hatására áttért az ortodox vallásra. Azt azonban tudjuk, hogy unokái ismerték származását, tudták, hogy magyar, hogy Csomakőrösön született, mely az ő idejükben már Kovászna megye volt. 1997 augusztusában Párizsból hazalátogatott Dinu Gheorghe Grigorescu, és hűgával, Ruxandrával, valamint sógorával ellátogattak Csomakőrösre, felkeresték Bíró Sándor református tiszteletest, és

kérték, hogy az egyházi anyakönyvbé betekinthessenek. Megtalálták, amit kerestek, nagyanyjuk adatait: Dancs Mária, született 1865. december 20-án, szülei Dancs Gábor és Ördög Zsuzsanna, megkereszteltetett a református hitben. Testvérei... Az adatok birtokában Remus Nicolaescuhoz fordultak további információkért. Nicolaescu a Román Akadémia G. Oprescu Művészeti Intézet igazgatója volt. Nem tudjuk, mit tudott eddig is a legnagyobb román festő feleségének, műzsájának származásáról, a hozzáférhető monográfiák erről egy szót sem ejtettek, ő is bizonyosságot akart, mielőtt minderről nyilatkozna. Elkérte tehát a csomakőrösi tiszteletes úrtól Dancs Mária adatait, kiegészítve néhány érdekes kívánsággal: milyen vallásúak voltak a szülők, tudtak-e írni, volt-e vagyonuk, mivel foglalkoztak, Mária meg volt-e keresztelve, és ha igen, melyik templomban. Hozzáette, hogy egy dolgozatot óhajt írni erről a témáról, az adatokra azért van szüksége. A derék lelkész bizonyára válaszolt neki, ám vagy nem írta meg az igazgató úr a dolgozatot, vagy a câmpinai múzeumhoz nem jutott el a híre, és nem olvasták, ugyanis a látogatóknak tartott tárlatvezetés során semmi sem hangzik el Dancs Máriáról, származásáról, szülőföldjéről, anyanyelvéről, leszármazottairól, Párizsban élt unokáiról. E sorok írója néhány évnyi időközzel kétszer látogatott el Câmpinára, kétszer kereste fel a Grigorescu múzeumot, kétszer tette fel a festő műzsájára vonatkozó kérdéseit, kétszer kapott nemleges választ. A festő élettársának, mondjuk bátran feleségének, fia anyjának személyét ma is teljes homály fedi. Nem is beszélve Mária nevééről, hiszen őt Dancs Mária néven anyakönyvezték, ezt a nevet pedig egyetlen monográfiában sem találjuk leírva, ha említik, akkor Maria Danciu néven szerepel. Maga Grigorescu fonetikusán írta a magyar nevet (Danci), Vlahuță pedig, a barátjáról szóló monográfiájában, le sem írta Mária nevet egyik formában sem.

A már említett, Câmpináról szóló monográfiában olvassuk (Gheorghe Stanciu munkája), hogy a város híven ápolja híres festőjének emlékét, nyughelye a városi temetőben, a Bobâlna utcában van, sírhelyét ma is sokan látogatják. E sorok írója úgy véli, hogy bizonyára sokan felteszik a kérdést: kit rejt a harmadik, névtelen, jelöletlen sír? A hármas síregyüttes közepén a festő nyughelye látható, rajta neve és születésének, halálának éve. Mellette balra fiáé, rajta szintén a két dátum: 1886–1955. De kit rejt a harmadik nyughely?

Ki lehetett még ide eltemetve? Miért kell személyét, nevét rejtegetni? Az ortodox egyház a halottak napját nem ünnepli, de szokás Câmpinán, tudjuk meg Stanciu úr írásából, hogy húsvétkor ellátogatnak a temetőbe, megemlékeznek halottaikról, virágot visznek. Mit gondolnak a kegyelettel emlékezők, kinek a sírjára teszik le virágaikat? Megannyi kérdés, melyekre nincs válasz.

Ha Dancs Mária nevét nem, arcát, alakját, sugárzó szépségét, fiatalságát, tekintetéből áradó lelki gazdagságát megőrizték a legnagyobb román festő halhatatlan alkotásai, melyek előtt sok százezren álltak és állnak találgatva, ki lehetett a festő műzsája, ki lehetett ez a lelkének oly kedves nő. Máriát így őrzi számunkra a művészet ma is.

Fenti írás hipotéziseket és tényeket egyaránt tartalmaz, dr. Nagy Lajos forrásként felhasználható két írásának továbbgondolásaként Dancs Mária elképzelt életéről (S. B. É.).

Jegyzetek

- 1 I. Károly, eredeti nevén Karl Friedrich Zephyrinus Ludwig von Hohenzollern-Sigmaringen német herceg volt, 1866-ban Románia fejedelemmé választották, 1881-ben pedig királlyá koronázták.
- 2 Anton Chladek (Elemér, 1794 – Bukarest, 1882), a Vajdaságban született cseh festő Budapesten és Bécsben tanult. Templomi freskókat, arcképeket és miniatúrákat festett biedermeier stílusban. Nicolae Grigorescu első tanára volt.
- 3 Mihail Kogălniceanu (1817–1891) román történész, író, újságíró, politikus. Fontos szerepet játszott a román fejedelemségek egyesítésében. Egy ideig miniszterelnök volt, majd külügyminiszter is.
- 4 Nicolae Petrașcu (1859–1944) román diplomata, író, publicista, történész és műkritikus.

Felhasznált irodalom

- Alin Ciupală – Șerban Băleanu: *Istoriisiri de pe plaiuri câmpinene*. Editura Premier, Ploiești, 2013.
- Vasile Florea et al.: *Pictura Românească în imagini*. Meridiane, București, 1970.
- Gáll Ervin: A „magyar” Bukarest, avagy bukaresti magyarok. *Székelgyföld*, 2014. június.
- Hencz Hilda: *A magyar Bukarest*. Magyar Napló, Budapest, 2016.
- Dr. Constantin Istrati kiadatlan naplója Gheorghe Stanciu közlésében (másolat).
- Dr. Nagy Lajos: Ki volt Nicolae Grigorescu titokzatos modellje, élettársa, felesége? *Székelgyföld*, 2014. október.
- Dr. Nagy Lajos: Nagy román festőművész a csomakőrösi családfán. *Háromszék*, 2014. október 4.
- Viața și opera lui Grigorescu*. Adevărul, București (Pictori de Geniu), 2009.

T. Szabó Csaba

Szexualitás és vallás az ókorban

Sz

exualitást és vallást egy címben, még inkább egy tanulmányban említeni sokak számára mehökkentő, netán egyenesen megdöbbentő lehet. Ez azonban abból adódik, hogy az európai kollektív mentalitásban a két fogalom a kereszténység felvételével élesen elkülönült, így számunkra a hétköznapi, vulgáris, bohém, laikus, hedonista és materiális világ sajátosságaként értelmezett szexualitást nehéz egy térbe hozni a szakralitással, isteni ágenciával azonosított vallásossággal. A két fogalomnak ez az éles elkülönülése és jogi, térbeli és gyakorlati szétválasztása azonban nem minden történeti korban volt ennyire evidens. Az alábbiakban az ókor (Kr. e. 4. évezredtől a Kr. u. 4. századig) olyan esettanulmányait fogom röviden

bemutatni, amelyekben a szexualitás és a vallásgyakorlat sajátos egységben jelent meg.

Szexualitás és vallás: a fogalmakról

Michel Foucault szerint a szexualitás egy olyan arénaként, fogalmi térként értelmezhető, amelyben tudás és hatalom birtokosainak hierarchikus viszonyrendszere testi ösztönök, érzelmek és társadalmi, kulturális habitusok viszonyaként formálódik. Értelmezésében a szexualitás nem csupán a szexuális aktusban merül ki, de annak megítélése, értelmezése és társadalomtörténete nagyban függ a szexuális aktus és az

Az európai kollektív mentalitásban a szexualitás és a vallás a kereszténység felvételével élesen elkülönült.

Sumér dombormű egy vallási processzióval

Min isten ábrázolása Karnakból

Egyiptomi fallikus amulett

Dionüszosz déloszi templomának fallikus emlékei

azzal járó vizuális sajátosságok (meztelesség, nemi szervek, nemiség) kontextusától és a külső, társadalmi közegtől. Ezt a meghatározást követve tehát egyértelmű, hogy a szexualitás történeti megítélése, funkciója és utólagos értelmezése is nagyon változatos képet fog mutatni.

Vallás és vallásosság alatt egy olyan kommunikációs formát és világnézetet értünk, amelyben emberi és isteni ágencia áll párbeszédben, amelynek terrei (szentélyek, templomok), tárgyai (liturgikus tárgyak, *instrumenta sacra*), ritualizált hagyományai (imák, táncok, processziók), szövegei (kanonizált szent könyvek, törvények) és időbeli dimenziói (naptár) egyaránt a két fél közötti párbeszéd fenntartásának sikerességét hivatottak szolgálni.

A szexualitás számos formája jelenik meg az ókori Egyiptom mitológiájában és istentörténeteiben.

A két meghatározás közös vonása, hogy mindkét egyetemes emberi jelenség (földrajzi és történeti koroktól függetlenül jelen van a *homo sapiens* életében) intenzív, katartikus, érzék-szerveinkre ható élménnyel jár, és hatalmi viszonyt is feltételez.

Míg maga a szexuális aktus nem emberi sajátosság, annak szabályozása és társadalmi, kulturális értelmezései nagyon is emberiek, és – a vallás megjelenéséhez hasonlóan – nagy valószínűséggel a paleolitikum végén jelentek

meg. A két ősi, emberi sajátosság nagyon sokáig egymástól elválaszthatatlan volt, számos pontban egyesülő jelenségként értelmezendő, amely az ókori példákban egyértelműen kimutatható.

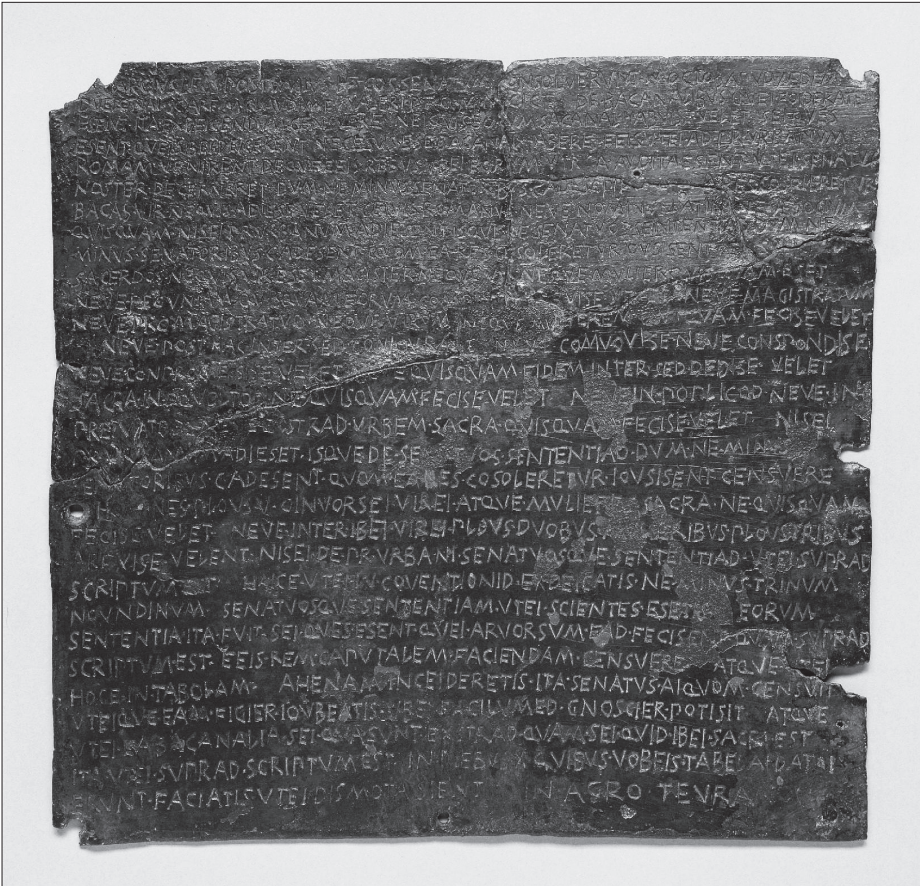
Az ókori Egyiptom

Az ókor egyik sajátos jellemzője egészen a bronzkor végéig az, hogy kivétel nélkül politeista (többistenhívő) társadalmakat hozott létre. A politeizmus sajátossága, hogy az istenekhez társított változatos történetek (mitoszok) leggyakrabban az emberi élet sajátosságait reprodukálják, ehhez pedig hozzátartoztak az isteni ágenciákkal összefüggésbe került szexuális aktusok is. A szexualitás számos formája jelent meg az ókori Egyiptom mitológiájában és istentörténeteiben. Az egyik legelterjedtebb egyiptomi teremtésmítoszban Atum, a mindenség teremtője saját ondójából hozza létre a levegő (Su) és a pára, eső (Tefnut) isteneit. Itt a szexuális elem a férfierőt mint ősi teremtőerőt jeleníti meg. Ugyancsak a teremtő erő és a termékenység szimbóluma volt Min istenség, akinek ábrázolása és nagy ünnepe egyaránt a férfierőt jelenítette meg. A péniszt jelölő hieroglifa ugyanakkor az agressziót és pusztító erőt is jelentette, tehát kettős értelemmel bírt.

A férfiasságnak ez a kettőssége jelenik meg Ízisz és Ozirisz istenek szokatlan nászában, amely az Ozirisz-mítosz egyik legbizarrabb jelenete: a Széth által megölt Ozirisz testét Ízisz mágikus erejével újraalkotja, majd madár formájában a halott istenség nemi szervére száll, és egyesül vele. Az isteni násznak (hierogámiának) ez a tudomásunk

szerint kizárólag mítosz formájában ismert változatából született Hórusz. Az ifjú Hóruszt megkísértette apja gyilkosa, Széth, és szodómiára akarta kényszeríteni. Kettejük harcának egyik fontos jelenete, amikor Széth egy salátával megeszi Hórusz ondóját. Ez Széth számára kétszeres megaláztatás volt: egyrészt a férfiondót mérgezőnek tartották az ókori Egyiptomban a férfiak számára, másrészt az ondó testi befogadtatásával a szexuálisan passzív fél szerepét ruházta Széthre, ezt a szerepet pedig megvetették Egyiptomban. A Jumilhac papirusz említi, hogy Széth péniszét levágta Anubisz, ezzel magatehetetlenné tette, és elvette a pusztítás erejét az istentől.

Az egyiptomi királyi és nemesi sírok gazdagon bővelkednek erotikus jelenetekben: bár alapvetően szakrális terek, amelyek célja a túlvilági életben való boldoguláshoz vezető út biztosítása, az erotikus jelenetek, a nuditás és a szexualitás mint az élet és vitalitás fontos elemei jelennek meg ezeken a freskókon. Az egyiptomi mágia egyik legnépszerűbb ága volt az erotikus mágia, amely révén nemi szervek ábrázolásával díszített amulettekkel próbálták a nők teherbe esni, vagy a férfiak potenciájukat erősíteni. A Hnum isten esnai templomából ismert himnuszban és imában pedig a vallásos szövegben is említik a nemi szerveket, szinte anatómiai részletekkel ábrázolva azokat. Ezek a példák jól mutatják, hogy a fáraókorai Egyiptomban, bár nem létezett fogalom a szexualitásra, a termékenység, a szexuális aktus és a nemi szervek meglepően gazdag formavilágban köszöntek vissza, figurális és szöveges forrásokban egyaránt.

A bacchanáliák betiltásáról szóló szenátusi rendelet

Mezopotámia és a szakrális prostitúció kérdése

Az ókori civilizációk bölcsőjeként ismert Mezopotámia (sumér, akkád, asszír, babiloni városállamok és birodalmak) már az Ószövetségben és Hérodotosznál is úgy jelenik meg, mint a szabados istennők és templomi prostituáltak világa. Istár, Inanna és Astarté istennők templomaiban Hérodotosz szerint szinte minden nő megfordult, és rövid időre ugyan, de az istennő szolgálójává, azaz templomi prostituálttá vált. A közel-keleti régészeti és írott források tükrében ma már tudjuk, a templom-hölgyek mítosza nagyrészt hamis, de néhány mezopotámiai forrás értelmezése ma is vita tárgyát képezi. A *harimtu* fogalmát több szakrális prostituáltként értelmezték, akik Inanna védelme alatt álltak, ám a régi közhiedelemmel ellentétben ezek a nők nem Inanna templomában, hanem attól független épületekben éltek. A hagyományos újévi termékenységi szertartás (*hadashu*), amelynek során a városállam papkirálya (*enszi*) szexuális aktusban újrajátszotta a teremtést és a termékenységi körforgást egy szent nász formájában, nem nevezhető prostitúciónak. Ráadásul nem is feltétlenül Inanna istennő papnőjével kelt szent

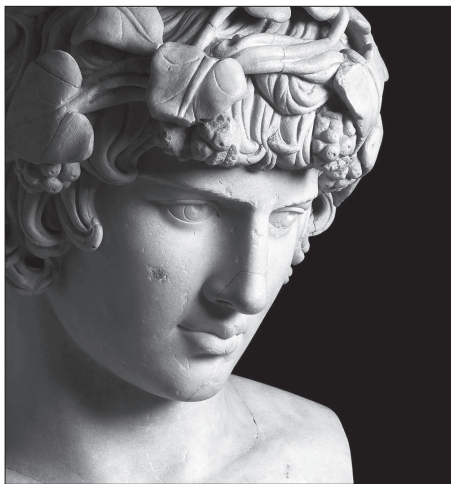
nászra, hanem Marduk papjaként például Szarpánitum istennőt jelképezte a női szereplő. A hérodotoszi hagyomány, úgy tűnik, a 19. századi szakirodalmat megfertőzve terjedt el, és sokan máig ismétlik ezt a tévhitet. Hasonlóan az egyiptomi Széth fallikus erejéhez, a mezopotámiai Enki istenség mítoszai is számos olyan történetet örökítettek meg, ahol az istenség hierogámiában egyesül istennőkkel, nemegyszer azok beleegyezése nélkül. Számos ember és isten közötti hierogámiát találunk Gilgames eposzában is.

A sumér vallás sajátossága, hogy külön szóval illették az istenit, a szentet, a szakralist (*kù*), amelynek jelenlétébe csakis tisztán (*sikil*), tehát önmegtartóztatást gyakorolva és menstruációs időszakon túl lehet lépni. Egyes domborműveken az istenség elé járulókat vezető személy meztelenül jelenik meg.

Szexualitás a görög és római vallásban

A görög vallás talán legismertebb ismertetőjegye az antropomorf istenvilág és a hozzájuk kötődő, nagyon is emberi jelleget mutató történetek gyűjteménye. A görög mitológia néven ismert,

valójában a Kr. e. 9–8. században Homérosz és Hérodotosz szintetizáló munkásságához kötődő mítoszgyűjtemények és teogóniák számos alkalommal örökítették meg szexualitással összekapcsolható részleteket. Az Uranosz ondójából vagy Kronosz által levágott péniszéből született Afrodité, a halandó és isteni nők egész sorával hierogámiára lépő Zeusz, Herkules vagy Apolló afférvai a legismertebb mitikus narratívák, amelyekben a vallás isteni ágenciájához szexuális tartalom is fűződik. A görög istenek gyarlóságán, az emberi kapcsolatok érzelmi világát megjelenítő sajátosságán túl a görög vallásgyakorlat is számos olyan elemet tartalmazott, amelyben a szexualitásnak meglepően nagy szerep jutott. Az erotikus vizuális elemekben és jelenetekben leginkább Dionüszosz (Bacchus) istenség kultusza bővelkedett, akinek déloszi templomához (Stoibadeion) vezető utat hatalmas, díszített talapzaton álló falloszok szegélyezték. A dionüszoszi kultuszgyakorlat számos eleme hordozta a vad, ösztönös szexualitás szabadságát, amelyeket ugyanakkor szigorú, vallási szabályok is kötöttek, térben és időben egyaránt. A dionüszoszi kultusból kinőtt színházi játékok nemegyszer ezeknek az ősi, elementáris ösztönöknek a misztériumát mutatták be, vagy elemezték, bírálták és parodizálták. Dionüszosz kultusköréhez hasonlóan Démétér és Perszeponé kultusza és az eleusziszi misztériumok beavatási szertartásai is számos olyan elemet tartalmaztak, amelyek a termékenységi rítusokra vezethetők vissza. Démétér priénei szentélyében olyan, kerámiából készült, női genitáliákat találtak, amelyek arccal és szájjal voltak ellátva. Ugyancsak termékenységi kultuszkörként értelmezendők a Thesmophoria görög ünnepe és Bona Dea római istennő kultusza is. Hermész (a római Mercurius) istenség számos attribútumának egyike volt az utak védelmezése, a kertek és ajtók körüli területek bajelhárító jellege. Ezeket a régiókat az ún. fallikus hermák jelölték, amelyek igen népszerűek lesznek úgy a görög, mint a későbbi római utak mentén és magánvilláikban is. Ugyanígy szerepben találjuk a görög-római Priapus istenség ábrázolását is, akinek túlméretezett férfiasságát már Varro is a termékenységgel, szexuális erővel és bőséggel azonosította, de bajelhárító jellege miatt a szemmel véres és igézés előzőjeként is használták a priapusi attribútumokat, főleg azok apró bronzábrázolásait, a fascinumokat. Ezeket gyakran találjuk sírokban, nemegyszer kisgyermek nyakékeként, de lakásokban tintinnabulumok

Hadrianus császár kegyeltjének, Antinousnak a portréja

Magna Mater egyik kasztrált papjának domborműve

formájában is. Ennek kultikus jellege olyan szintre emelkedett a római korban, hogy az isteni erővel ellátott falosznak megszemélyesített formája is volt Fascinus személyében.

A görögöktől származó, de a rómaiak által nagyban átalakított bacchikus szertartások (bacchanáliák) szexualitástól túlfűtött jellege olyan súlyos társadalmi gondokat okoztak a Köztársaság korában, hogy azokat egy időre (Kr. e. 186-ban) szenátusi rendelettel betiltották, igaz, sikertelenül.

A megistenült Antinous-Osiris az örök fiatalság, megújulás istene volt, de kultuszának pontos részletei egyelőre vita tárgyát képezik.

A görög Afrodité és a későbbi római Vénusz tisztelete, Erósz (Ámor) kultusza nemcsak a romantikus szerelemmel, de a testi vágygal és erotikával is szorosan egybekötődött. Ennek szinte már bizarr történetét és a római vallás, esztétikaelmélet és a tárgyak valláskommunikációban betöltött szerepének különleges viszonyát látjuk az idősebb Plinius által megörökített történetben, aki szerint Praxitelész legendás, a knidoszi Afrodité-templomban álló szobra előtt egyszer egy fiatal férfi olyan erős extázisba került, hogy a szent helyen egyébként tilos maszturbálásba kezdett. Vénusz-terakottaszobrocskákat római katonai terekben és településeken is gyakran találtak, így ezeknek pontos funkciója (erotikus mágia, termékenység, szexuális stimuláció) egyelőre vitatott.

A görög és római vallásban egyaránt nagy hangsúlyt kapott a szexuális önmegtartóztatás (például szentélyek látogatása vagy misztériumvallások beavatási szertartásai előtt), a purifikáció rítusa is, amelyekre vonatkozóan feliratos vallási törvények is fennmaradtak (*lex sacra*). Ritka esetben, például a híres Vesta-papnőknél az életre szóló szüzesség is elvárt volt, és annak megszegése halálbüntetéssel járt, ahogy erre Kr. e. 483-ban sor is került Oppia Vesta papnő halálra éheztetésével (*Ab urbe condita* 2.42.). Ugyancsak szűzies életmódot vártak el Apolló delphoi papnőjétől, Püthiától, és Artemisz epheszoszi templomának vezetőitől is.

A római vallás közel másfél ezer éves története során számos alkalommal változott, és néhány archaikus elem már a Köztársaság korában furcsának és értelmezhetetlennek tűnt, ami ugyanakkor jelzi azt is, hogy miként változott a szexualitás, nuditás és test kapcsolata a valláskommunikáció tükrében. A Lupercalia ünnepe (eredeti nevén Februa – innen a február hónap neve) február 15-én Róma város megtisztításának, kollektív purifikációjának ünnepe volt, amely termékenységi rítussal, az újjászületéssel zárult. A városalapítás mítoszához szorosan kötődő archaikus ünnepnapon egy kecskebakot és egy kutyát is áldoztak a rómaiak, majd a bak bőréből kialakított szandállal vagy bőrdarabbal a *Luperci* fiúk meztelenül futottak a Palatinus körül és az útjukba eső nőket és anyákat megpaskolták. Mindezt a nők sokszor keresték is, hisz ez a rítus a termékenységet és a könnyű szülést is szolgálni hivatott.

Míg a Lupercalia egy rég letűnt kor rómaiak számára is bizarr hagyatéka volt, addig a Magna Mater – Kybele istennő anatóliai papjainak meghökkenő

látványa már a keletiség egzotikusságát és a Rómába beszivárgott újat jelképezte. A gallus papok néven ismert vallási vezetőket a kamaszkoruk végén kegyetlen módszerrel kasztrálták, majd a túlélők – egyféle beavatáson és feltámadáson átmenve – a nagy istenanya papjai lettek. Öltözékükben sokszor nőies jegyekkel és semleges nemű papokként ábrázolták őket, akik hangos zenével, tánccal és egzotikus kavalkáddal vonultak a Mons Vaticanustól (Frigianum szentély) a Tiberis másik oldalára, a város szívébe.

A római vallásnak talán legszemélyesebb, érzelmi kötődésből fakadó politikai reformja Hadrianus császár idején következett be. Az utazó és philhellén császár – bár nős volt, Sabina császárnéval házasságban – igazi szerelme egy fiatal pástorfiú volt Bithüniából, Anatóliából. Antinous, a göndör, atletikus fiú Hadrianus császár pederaszta szerelme (eromenos) volt, akinek rejtélyes, tragikus halála Egyiptomban a majdani Antinopolis partjainál Hadrianust arra készítette, hogy az ifjúból egy új istent hozzon létre. A megistenült Antinous-Osiris az örök fiatalság, megújulás istene volt, de kultuszának pontos részletei egyelőre vita tárgyát képezik. A férfi homoerotikus viszony a római korban, különösen felnőtt, házas állampolgárok számára tiltott volt (abból is leginkább a pathicus – passzív szerep), Hadrianus különleges viszonya a császári, sajátos magánéleti viszonyrendszerek egyikeként értelmezendő, és nem egy társadalmi normaként. Antinous kultusza azonban egyedülálló a Római Birodalomban, hisz az olimposzi isteneknél kívül másnak nem állítottak annyi szobrot, mint neki (közel 150 ábrázolása ismert).

*

A tanulmány nagyon röviden bemutatta az ókor (elsősorban a mediterrán világ, a Közel-Kelet és a klasszikus görög-római kor) sajátos esettanulmányait, ahol szexualitás és vallás elválaszthatatlanul összekapcsolódott. A kutatás eddig elsősorban esettanulmányok szintjén, ritkán pedig egy-egy korszakra fókuszálva elemezte vallás és szexualitás állandóan változó, egymással élő kapcsolatot feltételező viszonyát.

Természetesen számos további példát hozhattunk volna Európából (erotikus mágia tárgyi és szöveges példái, ószövegségi szöveges példák, skandináv, kelta mitológia, misztikus élmények, beavatások és szexualitás kapcsolata) és a világ számos más pontjáról egyaránt, ezek monografikus feldolgozása azonban egyelőre még várat magára.

Kónya-Hamar Sándor |

Hivatás és hitvallás

Dr. Kiss András nagyváradí orvos emlékköteteiről

Mi jár együtt az élet szépségének élvezésével, az elmúlás és mulandóság impresszióival, miközben az emberi élet milyensége az őszinte kíváncsiság és túlfokozott figyelem, érdeklődés és memória kérdése is? Szenvedés és áldozat, kitartás és akarat! Ez a lírai és szakmai önvallomás Erdély, Partium, majd Magyarország 20. századából, egy életforma eredménye. A gyógyító orvos életformája, köszönő viszonyban mindvégig behatóbb nexusban, textusban a tényekkel, adatokkal, információkkal, hétköznapi és ünnepi eseményekkel. De az önmagához való viszonyban a meghatározó szerep mindvégig az orvosé, aki nagyon is tudja, hogy a baj fel nem ismerése is baj, írás közben is.

Most, dr. Kiss András írásainak olvasása közben, éppen váradí utcákon járatom tekintetemet, miközben a bennem cikázó gondolatokra, látomásokra is figyelek. Tél van, s a hópelyhek tánca, játéka nem egyéb, mint a szellem

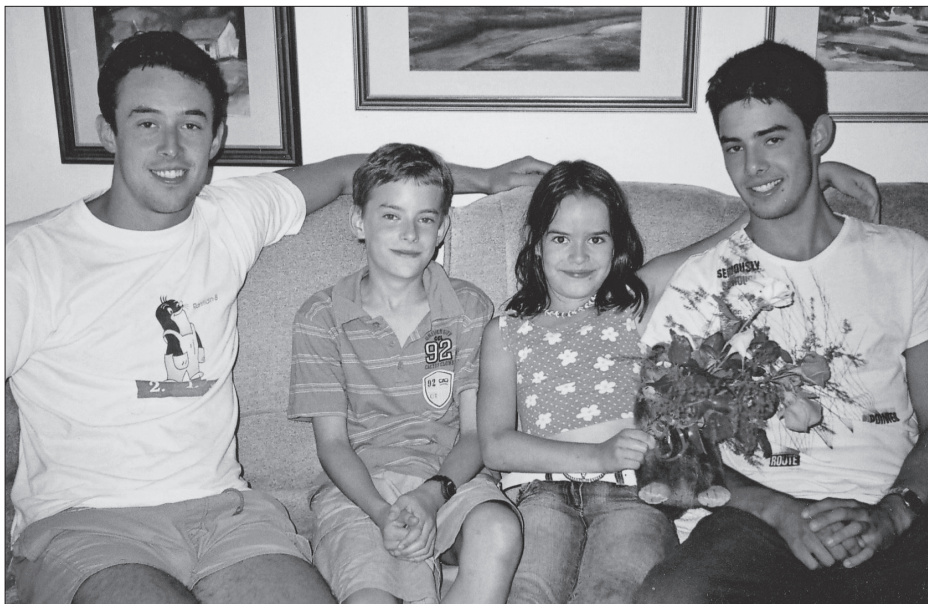
felségesen könnyű játéka, s miként kinn, úgy kavarnak bennem is a súlyos gondolatok. A város most szürke és kegyetlen.

Kiss András összetett alakja a 20. századnak, akinél lehetetlen szétválasztani a gyógyászatot és a közéletiséget, a művészet, a költészet imádatát. És nem lehet elengedni az elmúlt évtizedekben rögzült pillanatnyi benyomásokat azért, mert cserébe egy átfogó képet kapnánk. A mondatainak mára már távlata lett, az elmúlt évek, évtizedek pedig többletjelentést adnak a leírt tartalomhoz. Mert az igazságra, őszinte szóra kiegészített szellemi lényeknek ilyen mondatokra, leírásokra, feljegyzésekre van szükségük, amelyek éppen azt rögzítik hitelesen a megírt valóságról, amit csak egy kivételes, és önmagával is kíméletlen szem láthatott, és amihez egy megnyíló lélek viszonyulhatott. S ennek az emlékkönyvnek mind a négy kötete ilyen, naplójegyzetek, leírások, kiegészítések és pontosítások, ezért nemcsak emlékeztető, de életre keltő könyvek is. Bennük van dr. Kiss András egész élete, nemegyszer furcsa eseteivel, helyzeteivel, melyek ma is viták keresztüzében állnak. Talán ezért is ragadott tollat, mintegy André Gide megfogalmazásával egyetértve: „Higgyetek azoknak, akik keresik az igazságot, és kételkedjete azokban, akik bevallottan megtalálták. Vagy akik lemondtak már a kereséséről.”

Kiss András 1989 őszén telepedett át Magyarországra, addig Erdélyben élt. Emlékiratainak első két kötete az erdélyi életéről szól, a harmadik a magyarországi munkájáról és megpróbáltatásairól, a negyedik és az ötödik pedig magyarországi naplófeljegyzéseket tartalmaz. A szerző 1989 decembere előtt hagyta el családjával az országot, azt a lététeret, amelybe 1990 után mégsem tért vissza, pedig látszólag megszűntek azok az okok és körülmények, amelyek

Kiss András és felesége a hatvanadik házassági évfordulójukon, 2022 márciusában

Az emlékkötetek szerzőjének négy dédunokája

miatt távozott. Kiss András írása jó olvasmány, ezt nagyon sok összetevője biztosítja. Mint például a semmilyen árnyalást, szerzői önépítést nem tűrő őszinteség. Minden bekezdéséből, oldaláról bizonyítható, megkínlódott krónikás gondolatiság, s ezt a szükségképpen véges létezését a magyar és az erdélyi történelem személyes meghatározottságában éli és rögzíti, szorgosan, részletesen. Mert különbözhetnek a családi és társadalmi mikrokörnyezetek, de egyeznek a történelmi makrotérben.

Dr. Kiss András tehát saját műfajában írja egyszerre alanyi és tárgyilagos történetét, s úgy jelzi egy időben, hogy az eseménytörténet sorozata keretezi a személyiségfejlődés stációit, együtt és egyszerre a sorra kerített kételyeivel együtt. Az idősíkok metszésében tolong mindaz, ami megtörtént. Nem a szerző képzeletéből születő képekkel, de a fogalmi meghatározás rögzített követelményeként. Mert ennek az emlékirat-írásmódnak éppen az az erőssége, hogy a leírt képszerű emlékek valójában fogalmi elemzéseket is adnak.

Ha viszont egy könyv, emlékirat, gondolataival látszatra függetlenül ejti meg olvasóit, abban van valami mind egyre nyugtalanító! Mert meg kell fogalmazni, és le is írni a kényszeredett és nagylelkű elismerést: sok mindent felaprózva közöl, már-már részleteken is túl, és mégis elképzelési oldják meg a leírtakat; ezért teljesítménye kivételes! E kivételesség néhány eleme: a műveltsége, szakmai megalapozottsága, ráadásul nyelvi erejéről sem feledkezhetünk meg. A személyes stílusban pedig jelen van rokonszenves alakja és alkata, amelyek létének értelmétől,

szellemétől nem szakítják el a sokféle és végletekig kitartó felaprózást. De lehet, hogy írásstílus is mindegyre ilyen műveletre csábítja a tollát. És éppen írása ezért eredeti és találékonyan gazdag, a mindennapiság megfogalmazásával életteljes, élethű. Feljegyzéseinél akaratlanul is időznünk és bámulnunk kell. Mintha a madáchi tragédia és az emberi élet sokat vitatott problémáját foglalná tömör képletbe: ember küzdj, és bízva bízzál! S hogy közben legyen mire hivatkoznod, hát itt van minden feljegyezve, megörökítve!

Ezért nem a törekeny egészséget pusztító tehetetlenség krónikája ez az ötkötetnyi könyv. Felmerül egy újabb kérdés: kitől is tanult meg írni dr. Kiss András? Ki biztatta szükségszerűen és kitartóan? Mert a szorosan hozzátartozó eseményeket és fordulatokat nem kell a velük összeforrt gondolatoktól elszakítani, de nem is lehet. A fogékony és lelkiismeretes megfigyelő élményeinek, kudarcainak őszinte leírása van mindvégig jelen, s a látványba menekített értelem bontakozik ki a sorok között. Sohasem a maga fáradságáról beszélve. Magnó és kamera tökéletes összehangoltsága se lehetne hitelesebb a személyes és tétova váltások, a kiteszó billenésekben felbukkanó kiszolgáltatottság-leírásaiban. A külső és belső világ élethitелű leírásai pedig úgy sűrítik egy kelet-európai, erdélyi léthelyzet tartalmait, hogy a szakmai konfessziót és tiltakozást a kikerülhetetlenséggel ruhazza fel, s mindezt nem csupán a látás és emlékezés erejével, hanem érzelmi azonosulással is.

A megfogalmazás is mindvégig személyessé honosít egy igazságot:

szándékot készít elő a kultúra és európaiság fogalmainak felfedezéséhez. A kitarító szorgalom a bázis, az archimédészi pont itt minden leírt elem, részlet, s azok tartalma gyűrűzik végig, új és új adatokkal és hullámokkal az öt kötetben, nem csoda tehát, ha fölgazdagulva mindig oda tér vissza, ahonnan elindult, s nemegyszer aforisztikus gondolatokban ölt kristálynyi alakot, tartalmat.

Az emlékirat mindig a gyógyító érzékenység és elszántság emberi bizonyítéka. Emlékiratot írni a 20. század végén és a 21. elején azt is jelenti, hogy a végleteket és roppant feszültségeket átfogó, összefogó igény és lehetőség metaforáját kell vállalni, hiszen éppen az írás a történelmi érzékenység és ráérzés iskolája. Mert jelenbe sűríteni a történelmet mindig nagy emberi esély is. Dr. Kiss András a kultúra, a civilizáció, az élet és a halál nagy kérdéseiben orvosként és íróként is mindig arról beszél, ami vele és körülötte történt és történik, s mindez önálló világgént miként tükröződik benne. Ezek a könyvek nemcsak a vallomások hangján íródtak, hanem a tárgyilagos leírás és a hiteles beszámoló hangján is, amelyeknek mindvégig szabad utat engedett. Teljességükben is töredékes naplóformáival, hiteles leírásaival, részletekig elmenő aprózással rögzíti sokéves tapasztalatát. A kultúra sokféleségének s mégis egyetemességének a mámorával.

Ha valaki meg akarja tudni, hogy mi történt 1945 után több mint ötven éven át Kelet-Európában, Romániában, Erdélyben és Magyarországon azzal az emberrel, aki egy időben orvos és közéleti szerepvállaló, az olvassa el ezeket a köteteket (naplók, töprengéseket, meditációkat, szinte naprakészen feljegyzett eseményeket, adatokat), és pontosan, de a részletekben el nem veszve megtudhatja!

Teljes időben és teljes térben!

Dr. Kiss Andrásról olvasva újra meggyőződtem és erősödtem abban a hitemben, amerről az életet és halált is megtapasztalt Illyés Gyulával szólva: „Létünkről nem álmot akarunk, hanem tényeket.” Adatokat, információkat, illetékes és megbízható, idézhető, hivatkozásalapot jelentő rögzítéseket. Emlékiratának mind az öt kötetében éppen ezt tette felelősen és következetesen dr. Kiss András is!

Jegyzet

1 Kiss András: *Egy váradi orvos visszaemlékezései*. I–V. kötet, Nagyvárad, 2012-től.

Korpa Tamás

Égtájak szerint tájékozódni

Beszélgetés Újvári Dorottya kolozsvári művészettörténésszel

M

ikor, milyen indítatásból és milyen célokkal jött létre a Korzo Egyesület? Mi volt az a konkrét szikra, elhívás vagy döntés, ami kijelölte, illetve megelőlegezte? Hányan vettek részt benne?

– A Korzo Egyesület 2014-ben jött létre, három művészettörténész (Imecs-Magdó Eszter, Gál Zsófia és Víg Boglárka) kezdeményezésére, Barazsuly Viktória Adrienn és jómagam néhány hónappal később csatlakoztunk. A cél akkor az volt, s tulajdonképpen ma is az, hogy hiteles, szakmai információkat közöljünk a nagyközönség számára, minél befogadhatóbb, érthetőbb és kreatívabb módon. Mindegyikünk ugyanazon a szakon végzett, és hamar feltűnt számunkra, hogy az egyetemen megszerzett tudást tovább kellene adni. Valamint az is, hogy művészettörténészekként nemigen tudunk válogatni a szakmánkhöz kapcsolódó állásokból, mivel ezekből kevés van. Úgyhogy a Korzóval az is volt a célunk, hogy magunknak teremtsünk olyan álláslehetőséget, amely a kutatásunkhoz, a művészettörténethez is közel áll. Ez persze eddig csak részben valósult meg, hiszen pályázatokból élünk, s főként elhivatottságból végezzük a munkát. De nem adtuk fel azt az álmodat, hogy a Korzo egyszer munkahellyé nője ki magát, amihez az is szükséges, hogy a figyelmünket osztatlanul a Korzóra szánjuk. Ezt most még nem tudjuk megtenni, mivel doktori kutatásainkat is végezzük közben. Aktuálisan két aktív tagja van az egyesületnek, valamint ketten még besegítenek a régebbi projektekbe.

– Milyen típusú projektek köthetők hozzátok? Hány lábon is áll a Korzo?

– A Korzóval kezdetben tematikus és általános városi sétákat szerveztünk, ezek közül a tematikus összeállítások inkább a helyieknek szólnak, míg az általánosak a turistáknak. A járvány előtt, vagyis amíg el nem lehetetlenült a többfős események szervezése és az utazás, ez képezte a fő tevékenységünket. A séták elmaradhatatlan kelléke

a jó idő, úgyhogy ezeket késő tavasztól egészen ősziig szerveztük, szervezzük meg. A legtöbb megkeresés is ebben az időszakban érkezett. De nem szerettük volna, hogy az év többi hónapjában tétlenek legyünk, ezért elkezdtünk más formátumokban gondolkodni. Kolozsvár városi rangra emelésének 700. évfordulóján, 2016-ban jelent meg az első műemlékpedagógiai füzetünk. Ebben a középkori várost mutatjuk be a kisebbeknek. A tematikusan felépített füzet rövid leírásokat tartalmaz, valamint feladatokat, amelyeket a helyszínen lehet megoldani. A következő években további munkafüzeteket jelentettünk meg, úgyhogy van már a szecessziós Kolozsvárról és Mátyás királyhoz köthető emlékekről is egy-egy ilyen összeállításunk. A füzetekről azt szoktuk mondani, hogy ezek nemcsak gyerekeknek, hanem az egész családnak is szólnak, hiszen gyerekek és szüleik együtt olvashatják el, járhatják be a helyszíneket és oldhatják meg a feladatokat. Egyik új kiadványunk egy ábécéskönyv, amelyet a betűket már valamennyire ismerő, de olvasni most tanuló gyerekeknek szántunk. A könyvet böngészve így egyszerre gyakorolhatják az olvasást és ismerhetik meg a várost. A séták és a füzetek mellett szerveztünk gyerekfoglalkozásokat is, ezeken is általában az épített környezetet tematizáltuk. Felkérésre pedig épületbejárásokat is szoktunk tartani, a kolozsvári Vallás-szabadság Házában és a Mátyás-szülőházban voltak ilyenek; valamint a sétát és az épületbejárást ötvöztük a gyalui várkastélyt bemutató programunkon.

– Személy szerint melyek a kedvenc projektjeid?

– Mindig az, amin éppen dolgozom, mert ha nem motiválna a téma, akkor valószínűleg soha nem lennék kész egy-egy feladattal. De természetesen van néhány, amit jobban szeretek. Kiadtunk egy társasjátékot is, *Mátyásos. Útban a királyhoz* címmel – annak nagyon szerettem a munkafolyamatát,

A séták elmaradhatatlan kelléke a jó idő, úgyhogy ezeket késő tavasztól egészen ősziig szerveztük, szervezzük meg. A legtöbb megkeresés is ebben az időszakban érkezett.

Épül a koporsónak is nevezett szállodaépület. Rálátás a Petőfi utcára és a központra a Házsongárdból. Újvári Dorottya felvétele

ahogy összeállt a sok apró részlet. Ahogy a kiadványaink esetében is, ez is egy családi társasjáték, aminek alapját az információátadás, a játszva tanulás képezi. Nagyon szeretem még a gyalui várkastélyt bejáró programunkat, főleg a helyszín miatt. Kint vagyunk a természetben, a kastélynak van egy hatalmas parkja, ugyanakkor ott van mellettünk az egész erdélyi művészettörténet: a római időktől kezdődően, a gótikán és reneszánszon át egészen a 19. századig, sőt az államszocializmus időszakáig minden korszakot be lehet ott mutatni.

– *Az egyesület neve – az ékezet nélküli Korzo – gesztusértékű, hiszen egy olyan szót használ, ami mind a magyar, mind a román nyelvben ismeretes. Kikből áll a törzsközönségetek? A város román lakosságát is sikerül bevonnotok valamilyen módon? A nemzetiségi különbségek mellett a generációs különbségeket sikerült áthidalnotok?*
 – A névválasztáskor pont az volt a cél, hogy mindkét nyelven működjön a szó.

A kezdeti időszakban nagyon igyekeztünk, hogy egyformán kommunikáljunk a románok és a magyarok felé, de be kellett lássuk, hogy ilyen volumenű feladatra nem vagyunk képesek. Úgyhogy a törzsközönségünk a magyar lakosság köréből kerül ki, de voltak s vannak olyan események, programok, amelyeket románul is megszerveztünk. Szoktunk sétákat is tartani románul, valamint kialakult egy partneri kapcsolat az Asociația București nevű fővárosi egyesülettel. Velük szerveztük meg közösen az 1989-es kolozsvári eseményeket bemutató sétát román nyelven. A generációs különbségeket mindenképp könnyebb áthidalni, sikerült megszólítanunk fiatalabbakat és idősebbeket egyaránt, a programjainkon – gondolok itt főként a sétákra – legtöbbször minden korosztály képviselteti magát. A nehézség inkább abból adódik, hogy fiatal korunk és nemünk miatt mi lettünk a „korzós lányok”, ez pedig egészen addig a pontig tud kedves lenni, amíg nem vonják kétségbe a kompetenciáinkat, szakmaiságunkat.

Gyaluban a római időktől kezdődően, a gótikán és reneszánszon át egészen a 19. századig, sőt az államszocializmus időszakáig minden korszakot be lehet mutatni.

– *Sétálva tanulás, résztvevő ismeretszerzés; az építészet, az urbanisztika és az épített környezet kérdéseinek, ezek közösséghez való viszonyának megvitatása, bemutatása nagyon érzéketlenül valósul meg a tematikus városnézőúton. Közel hozható az emberekhez a saját (tér)? Persze Kolozsvár „művelési területként” nagyon sokrétű. Megfér egymás mellett a reneszánsz és a szocmodern?*

– Mi abban hiszünk, hogyha csak egy kis nyitottság és érdeklődés van az

Újvári Dorottya. Kovács Péter Zoltán felvétele

emberekben a környezetük iránt, akkor igen. De talán nincs mindenki annak tudatában, hogy ez a téma – épített környezet, városi tér – egyáltalán őt érdekli. Ezért egy-egy érdekesség, múltbeli történet, régi kép segítségével próbáljuk meg rájuk irányítani a figyelmüket. Azt vettük észre, hogy amikor az emberi tapasztalatot visszük bele az építészetről, urbanisztikáról szóló diskurzusba, fogékonyabbá válnak a téma iránt. Az általánosan elfogadott, hogy ami régi, azt meg kell őrizni, de csak ennyi nem elég ahhoz, hogy megmaradjon. Mert a huzalokat ugyanúgy átviszik a reneszánsz ajtókereten, ahogy gondolkodás nélkül szigetelik le és vakolják be a szocmodern tömbházak egyedi díszzeit, mozaikjait. Ahhoz, hogy ez ne így legyen, egyféle igényesség szükséges, valamint tudatos kötődés a múltnak ezen darabjaihoz. De a kövekhez csak akkor tudunk szerintem kötődni, ha ismerjük, hogy kik és miért helyezték oda őket. Nem konkrétan arra gondolok, hogy melyiket melyik kőfaragó készítette, hanem olyan történetekre, amelyek az ott lakókról szólnak. Például azt, hogy a Főtér egyik házában Bányai Károly parfümkészítő lakott a 19. század közepén, aki még Londonban is megfordult, míg egy másik épületben Kakas István erdélyi fejedelmi titkár és követ, aki itáliai egyetemeken tanult, majd később Perzsiába ment diplomáciai útra. Odaért, de sajnos megbetegedett és meghalt. De ez egy másik történet... Ha ezekről az elődökről többet hallanak a ma itt élők, talán más szemszögből tekintenek majd a környezetükre. A sétáinkon próbáljuk tematizálni a nem olyan régi történeteket is, és ezek

fizikai térben meglévő lenyomatait. Sőt, már olyan próbálkozásaink is voltak, amelyek belenyúlnak, hozzáadnak a város szövetéhez. Az 1989-es forradalom 25. évfordulója alkalmából összeállítottunk egy sétát, ami a múlt rendszer – az államszocializmus – főbb intézményeinek helyszíneit, valamint a decemberi események központi tereit mutatja be. Mivel mi már '89 után születünk, nem éreztük hitelesnek, hogy olyasmiről beszéljünk, aminek, bár ennyire közel van hozzánk, mi mégsem voltunk részesei. Ezért mindig kihangsúlyozzuk a sétán, hogy ez nem más, mint párbeszédre való törekvés, ahol a hallgatóság tagjai, a sétálók – akik ismerhették a rendszerváltás előtti Romániát – megoszthatják velünk a gondolataikat, emlékeiket. Mi pedig ehhez támpontokat adunk, a decemberi események lezajlásának elmesélésével, valamint az államszocialista rendszer felépítésének vázolásával. Hasonló sétákat, amelyek a rendszerváltás eseményeit mesélik el, más városokban is szerveztek, így talált ránk az Asociația București, ők *A forradalom sétája* (Turul Revoluției) elnevezésű megmozdulásokat vezetnek. Először csak a Facebookon egyeztettünk, de utána többször is el látogattak Kolozsvárra, és elkezdtünk közösen sétákat, valamint egyéb megemlékezéseket szervezni. Közele kapcsolatot alakult ki közöttünk, aminek mi nagyon örvendünk, több okból is: sikerült a román közösség felé nyitni, lett egy partnere az egyesületünknek, valamint a '89-es megemlékezések is diverzifikálódtak. Ugyanis ezeket általában olyan egyesületek szervezik, amelyek a forradalom résztvevőiből állnak, s a

kívülállók számára eléggé megközelíthetetlenek. Bukaresti barátaink javasolták, hogy a séta során külön emeljünk ki néhány személyt a Kolozsváron megölt tüntetők közül. Az egyik ezek közül Ballai Zoltán Csaba lett, aki a forradalom legfiatalabb kolozsvári áldozata. Hozzá kötődik az intervenciónk is, amit említettem: a bukarestiekkel közösen szeretnénk elhelyezni egy emléktáblát arra a tömbházra, ahol lakott. De mivel ez nagyon hosszadalmas engedélyeztetéssel jár, a nyár elején kitettünk egy plakátot, amit Sergiu Mara tervezett, felhasználva hozzá Zoltán arcképét, halotti bizonyítványát is. Mivel papír alapú a plakát, nagyrészt már lemosta a tömbház faláról az eső, de a szöveg még olvasható. Ez a félig láthatóság, félig láthatatlanság 1989 jellemzője is: az ország jelenkori történetének legfontosabb eseménye, aminek még vannak tisztázatlan részletei, a megemlékezések pedig leggyakrabban kimerülnek egy koszorú kihelyezésében. A közelmúltra való reflektálás ambivalens, jelen van, de sokan nem tudnak mit kezdeni vele. Ez meglátszik minden szinten, így például a rendszerváltás tematizálásán, valamint a múlt rendszer által kialakított terek használatában is. Néhány éve összeállítottunk egy sétát Kolozsvár negyedeiről, ahol elmeséljük a szocmodern urbanizációs elgondolásait, megvalósításait. A Györgyfalvi- és a Mărăști negyedben sétálunk, nézünk tömbházakat, próbáljuk építészeti szempontból értékelni a mára sajnos egyre kuszábbá váló tereket. Nagyon szeretünk kilépni a Főtérről, és azt tapasztaltuk, hogy ebben az örömben a velünk tartók is osztoznak.

– Vegyünk egy unikális kolozsvári tereket – nevezzük az egyszerűség kedvéért térnek –, a Házsongárdi temetőt, ami egyszerre erdélyi pantheon, művészettörténeti rezervátum, közösségek emlékeztetője, temetkezési szokásainak archívuma, nem melleleg emlékeztetőpolitikai „csatater”. Beleléphetünk-e kétszer ugyanabba a temetőbe, avagy a Cimitirul Central és a Házsongárd két különböző valóság?

– Szerintem ugyanaz a kettő, csak mi, akik felkeressük s emlékezünk, alakítunk ki párhuzamos világokat, adunk más-más nevet a helyeknek. Hiszen egyik sem létezik a másik nélkül, sem a Cimitirul Central, sem a Házsongárd. Ezek inkább különböző rétegek, a város életének más-más korszakához tartoznak. Ha eléggé nyitottak és figyelmesek vagyunk, akkor át- meg beléphetünk ezekbe a pillanatokba – például a hóstátiak terébe, a 19. századi nemesek közé,

A tömbháznegyedi tavasz igen színes és változatos, érdemes felfedezni. Újvári Dorottya felvétele

a szovjet katonákhoz, a román diáklány mellé, akik mind a Házsongárdban találkoznak. A nyáron szerettük volna felkeresni a fentebb említett Ballai Zoltán édesapjának a sírját. Az özvegye elmagyarázta, hogy merre van. A bukaresti barátaink is keresték, meg én is, de nem akadtunk rá. Nyelvtől függetlenül nem tárult fel a temető. Vagy nem úgy, ahogy mi szerettük volna. Én például addig általam nem ismert sírokat néztem meg a keresgélés közben, a bukaresti barátaink pedig megismerkedtek egy kőrestaurátorral.

– Hogyan lehet érdekessé tenni a temetőt, például egy mindenszentek idején szervezett sétával?

– A temető önmagában, helyként is érdekes. Arra kell törekednünk, hogy mit lehet elmondani, megmutatni abból, ami érdekessé teszi. Ahogyan a többi sétánkban, kiadványunkban, a Házsongárdról is úgy próbálunk meg mesélni, hogy az köthető legyen a látottakhoz, magához a térhez, valamint a mindennapi élethez. Mert attól, hogy valakiről elmondjuk, hogy nagy politikus volt, vagy kiemelkedő tanár, s felsoroljuk a tisztségeit, kitüntetéseit, eredményeit, a hallgatóság nem feltétlenül fog érdemi információval gazdagodni. De ha kiegészítjük azzal, hogy számolta a napi megtett lépéseit (ezt egyébként Brassai Sámuelről írják), egyből emberközelibbnek tűnik. Az ismert személyek bemutatása mellett arra is törekszünk, hogy ne csak a nemesség, polgárság és értelmiség legyen megemlítve. Tyukodi Antal,

a Dermata gyár munkásának a sírjáig is el szoktunk menni. Ő 1936-ban, tizenöt évesen halt meg, a Siguranța (a Román Királyság titkosszolgálat) verte halálra, mert munkássztrájkra buzdító plakátokat találtak nála.

A Házsongárdról is úgy próbálunk meg mesélni, hogy az köthető legyen a látottakhoz, magához a térhez, valamint a mindennapi élethez.

– Markó Béla a Házsongárdot megidéző egyik verséből való az idézet: „Nőnek lefelé nekropoliszok. / Fejre állított felhőkarcoló.” Szerinted mennyire élő a holtak városa? És hogyan viszonyulnak az élők a holtak városához? Az a benyomásom, hogy jóval szervezettebben illeszkedik a város szövetébe, mint egy tipikus sírkert, hiszen például közlekedési útvonalként is funkcionál.

– A temető évszázadok alatt alakult olyanná, amilyennek most ismerjük. Hosszú ideig a nyugati részén kertek voltak, s az egész domboldalt nevezték Házsongárdnak, ez nem csupán a temető elnevezése volt. Úgyhogy, ha ebből indulunk ki, a temető soha nem volt egy lezárt, elzárt része a városnak. Mindig is átjártak rajta, sétáltak itt. Akár találkozási pontként is funkcionált. S épp amiatt, amit te is említesz, hogy

közlekedési útvonal, akkor is felkeresjük, átmegyünk rajta, ha nem a halottakra való emlékezés a fő célunk, vagy nem temetésre megyünk. Ez szerintem kevés sírkerttel van így.

– Fentebb egy unikálisnak nevezett térről beszéltünk. Vegyünk most egy más típusú használati teret, a lakótelepét, jelesül a Mărăști és a Györgyfalvi negyedek építészeti örökségét, hiszen említetted, hogy ezekkel kapcsolatban is szerveztetek tematikus sétát. Heurisztikus, ugyanakkor kockázatos vállalkozásnak tűnik szerintem ez, hiszen az emberek alapvetően negatívan viszonyulnak a tömbházakhoz. Miközben persze nemcsak egy stílus, ideológia és emberszemlélet kifejeződései, hanem számos sors és történet – a szó szoros értelmében – otthonai. Másként ítélné meg a lakótelepi létet egy idetoloncolt báró és mondjuk egy gyári munkás, aki falusi mélyszegénységből kapaszkodott fel. Na de visszatérve a sétátok címére: A szocmodern szép?! Illetőleg: érdekes?

– Számunkra mindenképp, azért is foglalkozunk vele. Úgy gondolom, hogy a város mai urbanisztikai fejlődésében, változásaiban nagyon sok a hiányosság. Először is, nem emberközpontú, hanem profitorientált. Az államszocializmusban, jól-rosszul, de mégis a munkások, a közösség igényei jelentek meg a negyedek eltervezésében. Persze, erős ideológiai nyomás is volt: a Mărăști negyed kiépítése mutatja ezt a leginkább. A tömbházak megépítésével könnyű volt az etnikai arányokon változtatni, és megszüntethették azt az életformát is, amit a hóstátiak képviseltek. De a tér felépítése is az ideológia mentén alakult, azaz például Ceaușescu látogatásának útvonalához igazodott. Azonban az tény, hogy a romániai lakhatási viszonyok az államszocializmusban jó irányba mozdultak el. Ezt fontos tudatosítani, elismerni.

– A séták mellett nagy hangsúlyt fektettek a kontextusépítésre: jól használható családi foglalkoztató füzeteket, könyveket jelentettek meg, kidolgoztatok a Mátyásos. Útban a királyhoz című társasjátékot, a honlapotokon jeles alkalmakhoz érdekfeszítő kolozsvári tartalmakat osztotok meg. Ezek mind innovatív produktumok. Gondolkoztok még esetleg hasonlókon, például sétaapplikációkon?

– Az applikáció ötlete már nagyon rég felmerült, de végül soha nem ültünk le ezzel komolyabban foglalkozni. Főként azért, mert abban hiszünk, hogy a séták

A városképhez sok minden hozzátartozik, például a sötétedéskor visszatérő madarak is. Újvári Dorottya felvétele

találkozási pontok, és nem szívesen adnánk át a mesélő szerepét egy gépnek.

– Mit jelentett a világjárvány szülte kényszerhelyzet az egyesület életében? Hogyan befolyásolta a munkatokat, programjaitokat? A pauza lehetőségét adott esetleg egy újabb projekt kidolgozására?

– A személyes jelenlétet megkívánó programjainkat teljességgel felfüggesztettük. S be kell valljam, nagyon hiányzott, hogy csoportosan sétáljunk és meséljünk a városról. A kényszerszűnet alatt döntöttünk úgy, hogy tematikus térképeket fogunk készíteni. Ezek talán kicsit hasonlítanak az applikációs megoldáshoz, azonban analógban gondolkodunk: papírból lesznek. Egyre többünkben fogalmazódik meg, hogy kikapcsoljuk online jelenlétünket. Erre pedig egy városi séta pont jó alkalom, és még hasznos is, mert újra megtanulhatunk égtájak szerint tájékozódni, a házakról leolvasni az utcaneveket. Bízom benne, hogy zsebre vágott telefonnal több mindent észreveszünk majd a környezetünkben.

– 2021-ben jelent meg a Kónya Gyuláné Schéfer Teréz élettörténetét és írásos, valamint vagdalisos kézimunkákhoz készített mintáit közreadó köteted, Sara J. Meakerrel társszerzőségben. Hogyan fedezték fel e Kolozsváron született, majd élete jelentős részét Magyarvalkón töltő személyiséget? Miért gondoltátok fontosnak,

hogyan összegyűjtsétek mintakészletét, és könyvben publikáljátok?

– Sarával, aki már több mint tíz éve az Egyesült Királyságból költözött Kalotaszegre, Kónyáné történetén keresztül ismerkedtem meg. Hamar egymásra hangolódtunk, és barátok lettünk. A mesterképzéses kutatásomban Schéfer Teréz testvérénél, Schäfer Lászlónak a fényképalbumaival foglalkoztam. A család leszármazottjánál, Kabay Katánál láttam Teréz albumát, ő mutatta meg a naplóját is, amelyet jegyessége alatt írt. De akkor még nem gondoltam, hogy néhány évre rá az élettörténetből könyv lesz. Ahhoz kellett Sara. Ő és a férje, Douglas McFarlane működtetik a Tárnaţ Kalotaszeg Durabil egyesületet, több régi falusi házat is megvásároltak Kalotaszegen, amelyeket igyekeznek megmenteni az eltűnéstől. Magyarvalkón a Bagolyvárnak nevezett ház az övék: az épület természetes anyagokkal, régi technikákat felhasználva hozták rendbe. Ha valaki arra jár, a nyári hétvégéken mindig ott találja őket, szívesen megmutatják bárkinek a falusi örökségünket. Valkón még megvásároltak egy házat, és egyszer az egyesületük Facebook-oldalára kiírták, hogy keresnek valakit, aki lefordít egy rövid szöveget erről az épületről. Jelenkeztem, hogy szívesen segítek, így ismerkedtünk meg. A szövegben szerepelt Kónyáné, elkezdtünk beszélgetni róla. Kiderült, hogy Sara ismeri a keresztlányát, Bálint Ágneszt, aki Sárvasáron volt tanítónő. Én hozzátettem, amit én tudtam, úgyhogy ezt jelként értelmeztük, és kis

idő után elkezdtük tervezni egy könyv kiadását. Sara nagyon tudatosan viszonyul Kalotaszeghez, a falusi életéhez és az ott élő emberekhez. Minden szinten a helyi fontos a számára, annak a megismerése, megtartása, bemutatása, továbbadása. Vele beszélgetve jöttem rá én is arra, hogy mennyire hirtelen tűnik el egy fontos 20. századi lokális tudásanyag. És ráadásul úgy, hogy ennek nagyon kis része volt dokumentálva, pont most, amikor már nem többkilós magnóval kell kimenni és felvenni egy-egy idős személy történeteit, és a politikai nyomástól, esetleg retorziótól sem kell tartani. De visszatérve Kónyánéhoz: megvoltak, ismertük a hozzá kötődő vagy tőle származó írásos és képi forrásokat, ezeket pedig ki tudtuk egészíteni személyes történetekkel is. Bálint Ágnesztől kaptuk a legtöbb segítséget, tőle is tanultuk a legtöbbet. Az 1930-as években, gyerekkorában a valkói parókián nőtt fel, s a későbbiekben is végig szoros kapcsolat volt közöttük. Kónyáné halála után ő örökölte meg a mintáit – a több kötetet kitevő füzetekben régi varrottások mintáinak a rajzai, valamint az ezek alapján készített új minták szerepelnek – és rajzolta, varrta az írásost. Amikor mi elkezdtünk hozzá járni, már túl volt a kilencvenen, s azt szeretete volna, ha még halála előtt láthatja publikálva a keresztlányja mintáit, élettörténetét. Ágica néni 2022-ben halt meg, úgyhogy elolvashatta, kézbe vehette a könyvünket, ami nélküle nem készülhetett volna el. Így a könyv megírása és kiadása egy feléje tett ígéret betartása is volt, valamint hozzájárulás a lokális megőrzéséhez, sőt megismertetéséhez. Kónyáné mindig a helyi közösségért dolgozott, azokért akart tenni, akik hátrányos helyzetben voltak. Klisésen szól, de tényleg ez derült ki a kutatásainkból. Példaértékűnek találtuk a tevékenységét, ezért úgy gondoltuk, hogy el kell mesélnünk egy olyan nőnek az élettörténetét, aki még a 19. század végén született Kolozsváron, a Református Kollégium első női tanítója volt, majd férjhez ment, s ugyan állást nem vállalt, de egész életében aktív maradt – régi varrottásokat gyűjtött, új mintákat rajzolt, munkát adott a falusi nőknek, az általuk varrt kézimunkát értékesítette, az ebből kapott pénz pedig a falusi nők fontos bevételi forrása lett. A könyvbemutatón említette valaki, hogy papnélelrajzot írtunk, amiből alig van néhány, s magyar papnérol nem is írtak még ilyen terjedelemben. Nekünk ez addig egyáltalán eszünkbe sem jutott. De azóta vissza-visszatérek erre a gondolatra. Ha 2021-ig kellett várni, hogy egy falun élő értelmiségi nőnek a története el legyen mesélve, mikor jön el a többiek ideje?

Zilahi Nono |

Az anyag bűvöletében alkotó keramikusművész

Jakobovits Márta, Ferenczy Noémi-díjas keramikusművész, művészeti író 1944. szeptember 22-én született a Szatmár megyei Tasnádszántón, azonban már több mint öt évtizede Nagyváradon él és alkot: „életem fontos eseményei kapcsolódnak ide. Hozzám nőtt ez a város: a sétálóutca, a Körös-part szívét-lelket melengető hangulata, a színház, a Sas-palota, az árkaos Kanonoksor varázslata, a váradi vár. Életem jórésztét a műteremben töltöm. Innen indulok minden irányba, országon belül és

országon kívül, és ide térek vissza. Itt vagyok otthon” – írja Jakobovits Márta keramikus.

Pályafutása során több kihívás örömet és izgalmát is megtapasztalhatta, amelyeket – elmondása szerint – a sors ajándékaiként élt meg.

Tanulmányainak színterei között szerepel Nagykároly, Nagyszalonta, Kolozsvár, ahol 1961 és 1964 között a Építészeti Főiskola Építőművészet (Architektúra) szakára járt. Ezt követően 1965 és 1971 között a kolozsvári Ion Andreescu Vizuális Művészeti Akadémia dekoratív művészetek és kerámia szakán végezte tanulmányait. A PhD „Doctor of Liberal Arts” tudományos fokozatot 2006-ban szerezte meg a budapesti Moholy-Nagy Művészeti Egyetemen.

Az elmúlt években a Partiumi Keresztény Egyetem és a Temesvári Nyugati Egyetem előadójaként is tevékenykedett. „A kerámiázás mellett a tanításnak is meghatározó szerepe volt az életemben. Gazdagította látásmódomat, emberi kapcsolataimat. A tanításban a tanítványok szemének csillogása a legdirektebb visszajelzés a végzett munka hasznosságára, hatékonyságára. Különböző szinteken, különböző korcsoportokkal foglalkozhattam. Rendkívüli élmény volt, hogy a budapesti doktorálás alatt és után a Partiumi Keresztény Egyetemen és a Temesvári Nyugati Egyetemen taníthattam. Szimpóziumokat, kiállításokat szervezhettem” – vallotta Jakobovits Márta.

Önálló tárlatainak, szakmai rendezvényeinek színhelyei közül említésre méltó Nagyszalonta, Kolozsvár, Bukarest, Temesvár, Zombolya, Bálványos, Nagybánya, Cucuteni, de Budapest, Róma, London, Párizs, valamint Hollandia, Belgium, Németország, Irán különböző városai is. A kiállítások és művészeti események alkalmából mindig új horizontok nyíltak számára, amelyekről így fogalmaz: „az ezekhez

Relikviák (kerámiadarabok és talált anyagok). Jakobovits Márta alkotása.
Kép: Jakobovits Márta közösségi oldala

Jakobovits Márta keramikus, művészeti író

kapcsolódó nagy találkozások nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy kitáguljon számomra ez a csodákkal, titkokkal teli világ. Életutam állomásai és nagy találkozásai tanítottak meg az emberek tisztelésére, és a Nagyvilág szellemi-lelki ajándékai a rám szabott feladatokhoz hitet és energiát adtak.” Keramikusként az autonóm szobrászati kerámia, a tárgyegyüttesek, installációk, tájspecifikus intervenciók, mázkutatások, valamint a kerámiaanyag felhasználási lehetőségei, illetve a kerámia anyagkarakterének sokrétűsége foglalkoztatja.

„Életemet meghatározó, rendkívüli szerencsének tartom, hogy a Nagy Véletlen összehozott a kerámiával... és a kerámia sorsomná vált. A kerámiában, mint bármely más szakterületen, nagyon sok mindent meg lehet tanulni, ki lehet kísérletezni, meg lehet magyarázni, de ami rendkívül izgalmas, és állandóan további munkára sarkal, ahogy a kifejezhető, szavakban is értelmezhető eredmények ütköznek a Nagy Titokkal, ahogy az anyag vizuálisan leolvasható megnyilvánulásai találkoznak az ezek mögötti időrétegek üzeneteivel, megsejtéseivel. A megfejt-hetetlen Titok vonzása ez. A létezés titka, amely titok marad” – nyilatkozta a kerámiaművész.

Jakobovits Márta munkásságát számos díj és elismerés koronázza. 1989-ben Elismerő Oklevélben részesítették a Japánban megrendezett MINO '89 művészeti rendezvényen. 1994-ben az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE) Szolnay Sándor-díját vehette át. 2002-ben Jakobovits Mártának

adományozták Kovásznán a Kőrösi Csoma Sándor-díjat.

A Körösvidéki Múzeum által szervezett 2003-as nagyváradi önálló kiállítása után felgyorsultak körülötte az események, és sikert sikerre halmozott.

2004-ben a Magyar Kultúráért díjban részesült. Szintén ez év folyamán Kiválósági díjjal tüntették ki Nagyváradon. 2006-ban a kolozsvári Művészeti Múzeumban megrendezett egyéni tárlatának egy kimagasló eredménye, következménye, hogy 2007-ben Bukarestben a Romániai Képzőművészeti Szövetség neki ítélte a Kerámia díjat.

2010-ben a Romániai Kulturális Minisztérium Kiválósági Diplomával jutalmazta a kimagasló művészeti, illetve kulturális tevékenységéért. Az ezt követő évben Ferenczy Noémi-díjat kapott. A kiemelkedő állami kitüntetést a Budapest Képző- és Iparművészeti Lektorátus ítélte Jakobovits Márta keramikusnak. 2013-ban a magyar állam által adományozható legmagasabb kitüntetést, a Magyar Érdemrend lovagkeresztjét nyújtották át a kerámiaművészeknek.

„A kerámia a természettel, a létezéssel folytatott dialógus különleges eszközeként, szavakon túli, titkokkal teli világba vezet. A sors rendkívüli ajándékának tartom, hogy ezzel foglalkozhatok. Amikor első múzeumi barangolásaimban először szembesültem az aszír-babilóniai, a sumér írásos táblácskákkal, az egyiptomi formavilággal, az anatóliai kis szobrok mágikus kisugárzásával, valósággal megdöbbenett az élmény, hogy több ezer évvel ezelőtt alkotott formák érzetei ma is élő, erőteljes szellemi energiaként hatnak, s hogy ezeken az érzeteken keresztül átvehetjük régi korok üzenetét, átélhetjük elmúlt idők emelkedettségét, elképesztő emberi, szellemi teljesítményeit. Számomra meghatározó az anyaggal folytatott dialógusban felbukkanó anyagérzetek üzeneteire való médium-szerű ráhangolódás, a tudatos és a tudatalatti egymásra hangolódása a munka folyamán” – vallotta Jakobovits Márta.

Jakobovits Márta tagja számos hazai és nemzetközi művészeti szervezetnek: 1975 óta tagja a Romániai Képzőművészek Szövetségének. 2002 és 2006 között a Romániai Képzőművészek Szövetsége Nagyváradi Fiókjának alelnöke, valamint 2006 és 2019 között a művészeti szervezet vezetőségi tagja volt. 1994 óta az újjáalakult Barabás Miklós Céh alapítótagja. 1997 óta tagja a rotterdami Keresztény Művészek

Európai Szövetségének (Christian Artists – Europe), amelynek 1991 és 2010 között vezetőségi tagja volt, és amelynek keretében rendszeresen alkotóműhelyt szervez és előadásokkal készül az évi szemináriumokra Németországban, Hollandiában, felmutatva az itthoni értékeket és hazahozva az ott tapasztaltakat. 2001 óta tagja a Magyar Képzőművészek és Iparművészek Társaságának.

2002-től az Európai Kulturális és Művészeti Akadémia (European Academy for Culture and the Arts), 2004 óta pedig a Magyar Művészeti Akadémia tagja. 2013-tól a düsseldorfi We are Europe Képzőművészeti Egyesület tagja. A kerámiaművész alapítótagja a nagyváradi Romániai Magyar Demokrata Szövetségnek. 1989. decemberében a nagyváradi pince-műterem helyszínéül szolgált annak a jelentős gyűlésnek, amely a Bihar megyei RMDSZ megalakulásához vezetett.

„A kerámia
a természettel,
a létezéssel folytatott
dialógus különleges
eszközeként,
szavakon túli, titkokkal
teli világba vezet.”

1969 óta számos önálló kiállítás keretében mutatta be alkotásait a művészetkedvelő közönségnek. Műveit hazai múzeumokban és galériákban rendszeresen kiállítják. Európa-szerte számos egyéni kiállítása nyílt az évek folyamán. Fontos helyszín volt művészi karrierjében a temesvári Calina Galéria, majd 2011-ben a dániai Bornholm és Párizs, 2015-ben három fővárosban – Bukarestben, Budapesten és Rómában – volt egyéni kiállítása. Jelentős sikerélményként említi a Kecskeméti Nemzetközi Kerámia Stúdióban rendezett Együttműködés-szimpoziumokat, a csapatmunkában megvalósított Varadinum-kiállításokat, a nagyváradi Kárpát-medencei Művészeti Fórumot. Munkásságáról, kiállításairól az évtizedek folyamán több filmet és videóriportot is forgattak.

Jelenleg életmű-kiállításra is készült, ugyanis nemrég felkérést kapott a Bukaresti Kortárs Művészeti Múzeum részéről. 2022 őszén a londoni Elizabeth Xi Bauer Galériában Look and See – Nézz és láss címszó alatt nyílt önálló tárlata, amelyet november 30-ig tekinthetett meg az angol közönség.

Jakobovits Márta keramikumművész kiállítása az Erdélyi Művészeti Központban 2021-ben. Toró Attila felvétele. Kép: <http://www.sepsiszentgyorgy.info>

„Egy-egy kő, közetdarab, vagy éppen egy kavics színével, formájával, titokzatos belső logikájával teljesen elvarázsol. Munkáimban is egyre jobban közeledek a természeti formákhoz. A létezés, a természet olyan különös dolgokat produkál, hogy fel kell tegyem magamnak a kérdést: akkor én mit is akarok? Lemásolni, amit a természet megalkotott? Nem. Határozottan nem. Sokkal inkább tisztelet, rácsodálkozás, tiszteletadás a létező, a Létezés előtt. A természet alkotói logikájára hangolódva, kéz által alkotott formákban, forma-élményekben újratemetni, átélni a minden létezőben ott lappangó titkot, a sajátosan keresztül a Nagy Egységbe való tartozás élményét. Eljutni a ráhangolódásnak arra a fokára, amelyben a forma nem szépre törekvő esztétizálás, hanem a titok érintésének leképeződése, öntörvényű teremtménye. Saját időként élni meg a nagy időfolyamból kiragadott, az alkotás folyamatában kisajátított rész-időt. Egyfajta öngazolási kényszer ez. Értelmet találni, értelmet adni az időnek, saját magamnak – formákat alkotva, tárgyakat építve, de közben magamat építve, magamat érzetekre bontva. S a kezdeti esztétizálás, a kifinomultság, a precizitás iránti csodálat átfordult valami másba, és felerősödik a vágy belesimulni a létezésbe, az érzeteken keresztül visszakapcsolni a Nagy Egységbe – a művészet időn túlmutató érvényességéhez csatlakozni. S hogy a kortalan köveken túl, több ezer éves művészeti alkotások hogy tudnak úgy elvarázsolni, mint egy hozzám szóló kortárs alkotás, ezt nehéz megmagyarázni, de

átélni katartikus élmény. Időutazás. Az időrétegek közötti szabad átjárás élménye.

A művészet kortalan dimenzióiban vannak olyan megtapasztalt hangulatok, ahova visszavágyok. A műteremben az anyagokon, az agyagon keresztül saját magaddal szembesülsz – s egyáltalán nem biztos, hogy amit ez a szembesülés létrehoz, leolvasható, értelmezhető lesz, vagy hermetikus látvány marad. Érdekes módon a kortárs kerámiában két erőteljes irány körvonalazódik: az egyik a meglepésszerű effektushalmaz, a meghökkentőtől a viccesen keresztül egészen a bevállalt giccsig vagy akár a vizuális agresszióig. A másik vonulat a rációhoz kötődő koncepcióvonulat, amely az agyra bízta azt, amit a vizualitás csak az érzékeken és az érzeteken keresztül képes közvetíteni, kizorítva ezáltal a mágikus oldalt, amely más dimenziókba, a titkok világába lendítene. Figyelemre méltó munkák születnek mindkét vonalon, s engem mégis az a harmadik, a kezdetektől korokon átvonuló, időtlen titkokat faggató, az anyagok nyelvezetén, érzetekben megfogalmazható üzenetek érdekelnek. Eleinte a mindent lehet végtelen szabadságában, a geometriai formák megbízhatóságából kiindulva próbáltam kitapogatni, kifürkészni saját utamat. Sajátos arányokon keresztül egyéniséget adni az egyszerű formáknak. A háromszögek spirituális emelkedettsége, a négyzetek, a koordináták biztonságot sugárzó térjelölő képessége – úgy éreztem – támaszt, megnyugtató kiindulást

adhat, de hagyni kell, hogy elszakad hassanak a megszokott értelmezésektől. Egyre erősödő kihívásként éltem meg a kezem alatt alakuló alakzatokat, anyagokat, a tapintás adta érzeteket. A legegyszerűbb gesztus nyoma is értelmet kaphat. Az ujjad nyoma, a letépett agyag széle az érzetek és jelentések világában különös jelentőséget kaphat, ha észreveszed, ha rezonálsz a jelentésére. S ekkor jön a másik véglet, mikor már a legapróbb agyag-csíkot is meg akarod menteni a jelentés-nélküliségtől.

Belső kényszerként érzed, hogy tőled függ, hogy milyen kontextusba rakva emeled ki a banalitásból. Továbbra is nagyon fontos marad a rend, de kíváncsi tisztelettel figyelem a rendnek különös életet adó folyamatot, s a folyamat sodrásában felbukkanó véletlenszerűségeket, mint villanásnyi mágikus üzeneteket. S ezeknek valahogy együtt van értelmük, s újabb és újabb viszonylatokban bukkannak fel az intuíción színtjén, együtt siklanak át a titkokba, a művészet valós dimenziójába. Egymást követő részek születéséből áll össze a folyamatot leképező egész. Az egymásból következő lépések egymásutánisága, az út, a zárandoklat, a valahonnan valami felé” – írja művészi hitvallásában Jakobovits Márta.

Jakobovits Márta alkotásai megtalálhatóak hazai és külföldi múzeumokban, közgyűjteményekben, amelyek közül említésre méltó a nagyváradi Körösvidéki Múzeum, a bukaresti Kortárs Művészeti Múzeum, a kolozsvári Szépművészeti Múzeum és az Iris porcelánmúzeum, a sepsiszentgyörgyi Erdélyi Művészeti Központ, a kovásznai Képzőművészeti Közgyűjtemény, a székelyudvarhelyi Haáz Rezső Múzeum, a nagybányai Művészeti Múzeum, a temesvári Jecza Péter Gyűjtemény, a mogoşoai Kulturális Központ gyűjteménye, a cucuteni-i Ionela Sandrina Mihuleac Művészeti Műhely, a bálványosi Art Camp Grand Hotel gyűjteménye, a Hollandia második legnagyobb városában, Rotterdamban működő Continental Art Centre, a szlovákiai Kortárs Magyar Galéria Dunaszerdahelyen, a kecskeméti Nemzetközi Kerámia Stúdió, a kecskeméti Katona József Múzeum, a budapesti Magyar Művészeti Akadémia Gyűjteménye és a Szépművészeti Múzeum, a zombolyai Stefan Jager Múzeum, a sárospataki Rákóczi Múzeum, a Szárhegyi Kulturális Központ Gyűjteménye, a Rómában működő Román Akadémia Gyűjteménye, valamint a teheráni Rah Art Residency.

Kenyeres Gergely Tibor

Hasznos könyv a középkori magyar egyháztörténethez

Fedeles Tamás 1974-ben született Dombóváron. Tanulmányait Pécsen kezdte meg, majd Esztergomban, a Temesvári Pelbárt Ferences Gimnáziumban érettségizett. Az érettségét követően teológiai tanulmányokba kezdett a Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskolán, ezzel párhuzamosan történelmet hallgatott a Pécsi Tudományegyetem (PTE) Bölcsészettudományi Karán. Az egyetemi diplomaszerezést követően a Szegedi Tudományegyetem Medievalisztika Doktori Programja keretében folytatta tanulmányait. Doktoranduszként és doktorjelöltként a szegedi és a pécsi tudományegyetemeken tartott szemináriumokat, 2004-től a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Középkori és Kora Újkori Történeti Tanszékének munkatársa, majd 2011-től docense is.

A pálya és korszak választásából már kiderül, hogy középkorász, érdeklődési körének legfőbb témája a késő középkori magyar egyház. A *pécsi székeskáptalan személyi összetétele a késő középkorban (1354–1526)* című kötete a magyar egyháztörténet szerves része lett. Meg kell említeni még, hogy várostörténettel is foglalkozott, amiről 2011-ben publikált. Ez a munkája is elengedhetetlen része a várostörténeti kutatásoknak. 2011-től bekapcsolódott egy vatikáni kutatásba, mint az MTA Lendület nevű egyháztörténeti kutatócsoport tagja; figyelmüket az apostoli kamara magyar forrásanyagaiknak feltárására fordították. Ebből is több mű született, például az általam választott és itt ismertetett publikáció is ilyen.*

A kutatói-oktatói munkájáért több díjat is kapott: 2007-ben Kristó Gyula-díjat, két alkalommal az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíját, Magyary Zoltán Posztdoktori Ösztöndíját, 2009-ben PTE Excellence publikációs díjat, 2010-ben a Professzorok Batthyány Köre Virág Benedek-díjjal jutalmazta.

Eddigi munkásságában egyház- és várostörténettel foglalkozott, de más művei is vannak. Több tanulmányt írt Pécs történetéről, például topográfiai vagy várostörténeti szempontból, utóbiből kettőt is. Egyháztörténeti művei leginkább a római Szentszék levéltári forrásaihoz fűződnek.

Az itt bemutatott kötet a *Collectanea Vaticana Hungariae* című könyvsorozatban jelent meg a Gondolat kiadó gondozásában, 2021-ben. A könyvsorozatról érdemes tudni, hogy a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Egyháztörténeti Kutatócsoportja római kutatásainak eredményeit teszi közzé. A sorozat címe ismerős lehet, mivel a *Collectanea Vaticana Hungariae* sorozat, *Monumenta Vaticana Hungariae* örökségét folytatja. Összesen harminc kötet jelent meg ebben a sorozatban, amit két csoportra osztanak. A két csoport közti különbség, hogy az egyikben B/5 formátumban, míg a másikban A/5 formátumban jelennek meg a kiadványok.

A téma, ahogy a kötet címe is sugallja, a középkori magyar egyházi személyek felszentelése a Római Kúriában. A feldolgozott anyag időintervalluma kilencvenhét évet ölel fel. Fedeles Tamás összegző bevezetést írt arról, hogy miről is van szó a kutatásban, majd a Vatikáni Levéltár iratainak másolatait írta át, és készített melléjük regesztát. A kötet Fedeles Tamásnak Rómában, a Vatikáni Levéltárban és a Titkos Levéltárban végzett többszöri kutatásai nyomán állt össze, s miként maga írja előszavában, a könyv megszületéséhez több történész kollégája is hozzájárult.

A téma jelentősége szerintem önmagából adódik. Fedeles Tamás kötete fontosságát emeli, hogy az egyháztörténet-kutatásban kevés ilyen munka készült, nem kevésbé fontos, hogy a forráskiadásban más külföldi történészek egyháztörténeti munkájában fellelhető

A kötet Fedeles Tamásnak Rómában, a Vatikáni Levéltárban és a Titkos Levéltárban végzett többszöri kutatásai nyomán állt össze.

ORDINATIONUM DOCUMENTA
PONTIFICIA

de Regnis Sacrae Coronae Hungariae (1426–1523)

Ex Libris Formatarum Camerae Apostolicae collecta

TAMÁS FEDELES

BUDAPEST • ROMA
2021

hibákra is felhívja a figyelmet. A témát tekintve a munka nem újszerű, hiszen, mint minden más témát, már ezt is kutatták, de tartalmilag újszerűt nyújt az olvasóknak.

A Fedeles Tamás által is vizsgált témában egy régebbi mű Lukcsics Pál egyik tanulmányához kötődik, de összességében az egész Collectanea Vaticana Hungaria sorozat erről szól: a katolikus egyház magyar vonatkozású ügyeit dolgozza fel. A megjelent kötetek rövidebb-hosszabb időszakokat dolgoznak fel. A témát külföldi történészek is kutatták, mint például a Bergeni Egyetemen (Norvégia) dolgozó Kiri Salonen, vagy a Tamperei Egyetemen (Finnország) oktató Jussi Hanska.

Fedeles Tamás tárgyalt munkája 664 oldalból áll. A szerző két részre osztotta a kötetet: egyik római, a másik rész arab számokkal van megjelölve. Az első részben öt nagy fejezetet találunk, amiből az első négyet több alfejezetre osztotta fel az átláthatóság és a könnyebb kereshetőség miatt; az alfejezetek címe és tartalma a nagy fejezethez kötődik. A második rész a kötet nagy részét képezi, mivel erre épül rá az egész kutatás. Ez az *Okmánytár*, amelyben a különböző levéltári adatok regesztája és latin változata található meg, időrendi sorrendben.

A szerző – miként maga is megjegyzi – nem minden forrásnak az eredeti változatát használta fel, hanem az arról készült másolatokat vagy átiratokat

is kutatta, minden forrást a legaprólékosabban megjelölve és felhasználva. Szakirodalmi szempontból nagyon színes tárházat mutat be. A témába vágó több hazai munka mellett külföldi kutatások eredményeit is felhasználja. Ilyen munkák szerzői Kiri Salonen, Jussi Hanska, Andreas Rehberg, Emil Göller, Tóth Péter, Lakatos Bálint, Csánki Dezső, Engel Pál, Maksay (Maksai) Ferenc stb.

Fedeles Tamás a felsorakoztatott érveit vagy téziseit alá is támasztja. A kötet első felében közérthetően ismerteti, hogy milyen feltételek kellettek a római szenteléshez, esetenként egy-egy adott információ jelentőségét emeli ki. A stílushoz és érveléshez hozzá kell még tenni, hogy más történészek szemléleteit is összehasonlítja a sajátjával. Így történhet meg az, hogy Vladimír Rábik kötetének hibáira és az író sekélyességére is rámutat; de Lukcsics Pál, Erdélyi Gabriella és Lakatos Bálint történészek téziseit megvizsgálva saját álláspontot állít fel, és megvizsgálja, hogy miért lehet igaz az adott állítás vagy feltevés, elismerve hármuk közül azokat, akik valamilyen új kitételezre világítottak rá.

A szerző nem minden forrásnak az eredeti változatát használta fel, hanem az arról készült másolatokat vagy átiratokat is kutatta.

Bevezető tanulmányát a szerző négy részre bontja fel: *Az egyházi rend, A kúria szentelések mechanizmusa, A Libri Formatarum, A késő középkori magyar klerikusok kúriai promóció*. Ezeket a részeket alfejezetekre bontja. Ezen alfejezetek témája alkotja a nagy fejezetet. Fedeles Tamás kitér arra, hogy számára egyszerű volt a téma kiválasztása, mivel az általa vizsgált levéltári források hatalmas mennyisége maradt fenn, amit korábban még nem kutatták. A szerző a különböző témái sajátosságokat is felvázolja, és olyan kérdésekre ad választ, mint például milyen egyházi rendek mentek a Római Kúriába, milyen előfeltételeknek és feltételeknek kellett teljesülniük a kinevezés elnyeréséhez; milyen módszerek voltak a Szentszék átverésére. Egyben szembesíti a történetírás korábbi eredményeit a maga kutatásaival

és következtetéseivel, és arra is figyel, hogy a magyar lakosokról és történetük megismert részeiről is írjon egy keveset.

A második rész, ahogy már említettem, szöveggyűjtemény, átirat regesztával. Ez a rész, ahogy a szerző és a kötet címe is elárulja, a Magyar Korona országaiból érkező klerikusokat gyűjti össze az 1426 és 1523 közötti időszakból. A második résznél érdemes kiemelni, hogy Fedeles Tamás nemcsak az időrendi sorrendre figyelt, hanem a latin szöveg mellé magyar nyelvű regesztát is elhelyezett; továbbá megadta az oklevél kiállításának helyszínét, időpontját, és a lelőhelyét is a levéltári jegyzéktől a fóliószámig. Ugyanakkor, ami nagyon fontos: közérthetővé és nemzetközivé tette a művet, ezáltal a latin másolatokat bármelyik másik országbeli történész fel tudja használni, és a kötet végén a Palotai Ágnes által készített angol nyelvű összefoglaló is segíti a nem magyar olvasót, kutatót. Mindezt kiemelkedően alapos és szakszerű munkára vall.

A kötet 33. oldalán Hartmann Schedel illusztrációját látjuk a *Világ krónikájából*, és Rómát ábrázolja. A könyvben ugyanakkor helyet kapott három térkép is: a 73. oldalon a 15. századi magyar egyházszervezetet, a 82. oldalon az egri egyházmegye térképét, a 85. oldalon pedig az erdélyi egyházmegye térképét láthatjuk. Ezek mellett több táblázatot és diagramot is láthatunk.

Összegzésként elmondható, hogy kutatását Fedeles Tamás közérthetően és jól tárja elénk, ami a középkorászoknak nagy segítséget nyújthat a további kutatásaik során. A kötetet és a könyvsorozatot ajánlom elolvasásra mindazoknak, akiket a középkor vagy az egyháztörténet érdekel, de azoknak is, akiket laikusként érdeklí a történelmi kutatások. Könnyen érthető és olvasmányos formája miatt mindenki megértheti a tartalmát.

*Ordinationum Documenta Pontificia de Regis Sacrae Coronae Hungariae (1426–1523). Ex Libris Formatarum Camerae Apostolicae collecta. Klerikusszentelések a Római Kúriában a Magyar Szent Korona országaiból (1426–1523). Az Apostoli Kamara Libri Formatarum bejegyzései. (Collectanea Vaticana Hungariae 1/18.) Feltárta, közreadja és a kísérő tanulmányt írta Fedeles Tamás. Gondolat Kiadó, Budapest–Róma, 2021. LXXXVI + 576. oldal + 1 képtábla + 3 térképmelléklet.

Mihai Lisei

Kolozsvár mesélő palotái

A hogy azt már megszokhattuk, akár egyedüli szerzőként, akár Ucu Bodiceanu történésszel közösen írt, helytörténeti tárgyú könyvvel jelentkezik, Ancuța-Lăcrimioara Chiș egyben utazásra invitál minden olyan turistát, aki nyitott a könyveiben bemutatott helyszínek felfedezésére, különleges kulturális információk befogadására. Ezúttal háromnyelvű (román, magyar és angol) albumot adott közre, *Kolozsvári paloták / Palatele Clujului / Palaces of Cluj* címmel (Școala Ardeleană, Kolozsvár, 2022), a kötetben szereplő szövegeket Czintos Emese ültette át magyar és angol nyelvre.

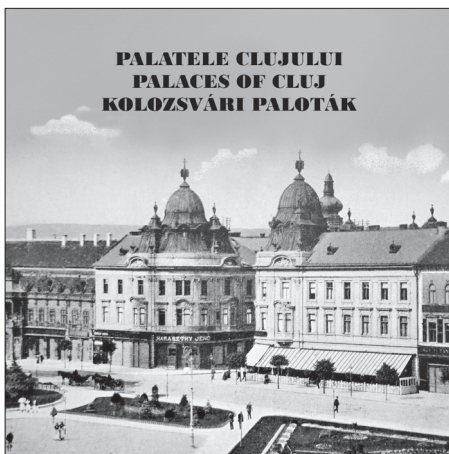
A szerző olyan fotográfusokat hívott össze és „állított munkába” e nagy esztétikai igényességű album kiadásával lezárt projektje során, mint Rohonyi D. Iván, Bogyó József László és Kegye Lenke. Fényképeik a mai Kolozsvár palotáit illusztrálják, és az idő tükrében párbeszédet folytatnak az ugyan ezen épületekről készült képeslapokkal vagy korabeli felvételekkel (a 19. század végétől a '70-es évekig), amelyek közül néhány a Kis-Szamos partján fekvő multikulturális város emblematikus nevezetességét ábrázolja, mint például a Bánffy-palota, a Rhédey-palota vagy a római katolikus státus palotái.

Ha megnézzük Ancuța-Lăcrimioara Chiș életrajzát, több olyan aspektust is azonosíthatunk, amely a többféle érdeklődésű szerző szellemi portréjának felvázolására szolgál, alátámasztva az előbb kifejtett állításokat: görögkatolikus teológiát végzett (kettős szakirány: teológiai-szociális munka), keresztény régészetből szerzett mesteri oklevelet, és doktori tanulmányokat folytatott a Babeș-Bolyai Tudományegyetem filozófia szakán, amelyet a feminista mozgalomról szóló disszertációval fejezett be. Az értekezést 2012-ben közzé is tette, *A diszkrimináció fogalmának kritikája a feminizmus szemzőgéből* címmel (*O critică a conceptului de discriminare din perspectiva feminismului*. Argonaut, Cluj, 2012).

A szerző többi műve, szintén az albumok kategóriájában, a 2011-ben alapított Egykori Kolozsvár Kulturális Egyesület

égisze alatt megvalósuló, hosszú múltra visszatekintő projektet támogatják és erősítik: *Old Cluj-Napoca. 1377-1940 – A legszebb képek / Cele mai frumoase imagini / The Most Beautiful Pictures (2011); Clujul interbelic în imagini și reclame / Interwar Cluj in Pictures and Advertisements [A két világháború közötti Kolozsvár képeken és reklámokon] (2013); Clujul de altădată – fascinant, elegant, spectaculos / Fascinating, elegant, spectacular – Old Cluj [Az egykori Kolozsvár – lenyűgöző, elegáns, elragadó] (2014); Az egykori Kolozsvár varázsa / Farmecul Clujului de altădată / The Charm of Old Cluj (2015); Clujul de altădată / Cluj of Times Past [Egykori Kolozsvár] (2016); Farmecul vechilor urbe ale Județului Cluj / Charming Old Towns of Cluj County [Kolozs megye régi városai] (2016); Promenadă prin Clujul de altădată / A Promenade through Old-Time Cluj [Promenád az egykori Kolozsváron] (2017); Clujul de ieri și de azi / Cluj – Then and Now [Kolozsvár – akkor és most] (2018). Érdemes megjegyezni, hogy az előbb felsorolt albumokat információban gazdag leírásaik és kiváló képanyaguk miatt a szakbibliográfiákban is jegyzik, és a Kolozsvárra látogató román és külföldi turisták is nagy érdeklődéssel keresik őket.*

Ancuța-Lăcrimioara Chiș egy interdiszciplináris, a maga nemében újszerű kutatásra vállalkozott, egy sajátos univerzum feltárására: a dohányzás művészetét jeleníti meg Romániában. A kutatás több sikeres országos kiállítás koordinálása, valamint négy mű publikálása révén valósult meg. Az utóbbiak közül három olyan kiváló művészeti album, amely mind a közönség, mind a kulturális sajtó elismerését elnyerte: *Patimă și viciu, artă și fum. O istorie ilustrată a fumatului în România* [Szenvedély és bűn, művészet és füst. A dohányzás illusztrált története Romániában] (2012); *Art and Smoke. An Illustrated History of Smoking in Romania* [Művészet és füst. A dohányzás illusztrált története Romániában] (2012); *Artă și fum – seducția unui viciu / Art and*

PALATELE CLUJULUI
PALACES OF CLUJ
KOLOZSVÁRI PALOTÁK

A Bánffy-palota 1942-ben

Smoke – a Seductive Vice [Művészet és füst – egy vétek kísértése] (2015); *Artă, istorie și fum / Art, History and Smoke* [Művészet, történelem és füst] (2018). Ezekkel a figyelemre méltó munkákkal Ancuța-Lăcrimioara Chiș olyan személyiségek mellé csatlakozik a helyi mentalitástörténet területén, mint például Ștefan Lemny, Andrei Oișteanu vagy Constanța Vintilă-Ghițulescu.

Ancuța-Lăcrimioara Chiș több mint száz egyéni fotódokumentációs tárlatot rendezett, számos fesztivált szervezett

és koordinált (például: Egykori Kolozsvár, kolozsvári versfesztivál és -verseny), 2016 decembere óta pedig szakfelügyelőként dolgozik a kolozsvári városi kulturális központban, a Szabók bástyájában zajló kulturális tevékenységeket irányítja.

A bevezetőből és öt fejezetből álló, célszerűen tagolt kötet a benne szereplő palotákat ugyancsak öt kategóriára osztva mutatja be, és, amint már említettük, az album alkalmas arra, hogy az olvasót ezeknek az épületeknek az

újra felfedezésére ösztönözze. Az album szerzőjével együtt megcsodálhatjuk a kolozsvári palotáknak az idő múlásával változó árnyalatait, számba vehetjük gazdagságukat, és adott esetben megpróbálhatjuk megfejteni a rejtélyeiket. A terület fontos kutatói sem maradnak ki a könyvből – ezt a célt szolgálja a mű végén található bibliográfia.

A bevezetőből megtudjuk, hogy a „palota” szó a latin Palātium szóból származik, amely Róma hét dombjának egyikére utal, ahol Augustus római császár lakott. A kifejezés kultúrtörténeti hátterén túl, amit a szerző kiválóan összefoglalt, jegyezzük meg, hogy „...a világszerte palotának nevezett épületek méreteivel és jelentőségével összehasonlítva elrugaskodottnak tűnhet, de a főnemesei épületek mellett sok más, a 19. század végén, 20. század elején Kolozsváron épült nagyméretű épületet is palotának hívtak. Ebben az albumban a Kis-Szamosra épült város 35 palotáját mutatjuk be, öt kategóriára osztva: főnemesei paloták, köznemesei paloták, bérházként, hotelként stb. működő paloták, intézményi paloták, modern paloták.” A mai értelemben vett palota kifejezés minden olyan tekintélyes épületre utal, amelyben valamely hatóság vagy közintézmény székhelye van, vagy amelyet nemes, uralkodó, államfő vagy kormányfő rezidenciaként használnak.

A *Kolozsvári paloták* egyúttal izgalmas vitaanyag az időről és a térről, pontosabban az idő nyomairól a téren, a Kolozsvárt építészeti gazdagító palotákról, ugyanakkor felsorakozik az egykori Kolozsvárt bemutató, hasonló szellemiségű és hasonló jellegű könyvek mellé.

Az album egyik meglepetése Szilvássy Karola (1876–1948), báró Szilvássy Béla – a Szilvássy-ház tulajdonosa – lányának a megidézése. Kolozsváron kevesen emlékeznek már erre a rendkívüli, nonkonformista nőre, aki „kiemelkedően művelt nő volt, az öltözködésétől kezdve a társadalmi szerepvállalásáig mindenben szakított korának kánonjaival”. Neve összekapcsolódik Bánffy Miklós Erdély-trilógiájának (eredetileg 1934 és 1940 között öt kötetben jelent meg) regényes történetével, az író róla mintázta a szépséges Milóth Adrienne alakját.

A művészi eleganciájú album, a *Kolozsvári paloták* szöveganyaga filmre kívánczik. Egy tehetséges rendező kiváló dokumentumfilmet készíthetne belőle, a narrátori szerepben Ancuța-Lăcrimioara Chișsel.

(Rostás-Péter Emese fordítása)

A Jócsika-palota egy 1898-ból származó felvételen

Antal Anett Antónia,
Antal Krisztián Kristóf, Fekete Dávid

Birtalan Józsi, a nótafa

„Ez a Bagos szép helyt vagyon”

Sz

ilágybagos (románul Boghiș) a Szilágyság ragyogó gyöngyszeme. Földrajzi elhelyezkedését illetően – ahogy a hősünk is megénekli: „Ez a Bagos szép helyt vagyon” –, a Berettyó és a Jáz-patak összefolyásának lapos árterületén, a Réz-hegység és a Szilágysomlyói Magura között található.¹

Az első feljegyzésekben, a Várad Regestrumban 1204-ben, Bogus néven szerepelt a falu. Ez a régi település azonban főként a 20. század második felében vált ismertté, a gyógyvizű fürdője miatt sokan ellátogattak a településre. Sok idelátogató Bagos iránti érdeklődése a fürdőtelep nyújtotta szórakozási lehetőségekre szorítkozott. Fel sem figyeltek az itt rejlő kulturális és zenei életre.

A dalárda

A környék falvai közül itt hoztak létre legkorábban énekkart, amelyet 1856-ban Fazakas József papsága és Somogyi Sámuel kurátorsága alatt alapítottak meg, Harmónia néven.² Az 1857-es kolozsvári *Magyar Futár* és a *Politikai Újdonságok* című lap is beszámol a dalárda nagy sikerű szilágysomlyói szerepléséről, amikor a Református Egyházkerület Részletes Zsinata alkalmával léptek fel, és ezzel országos hírnévre tettek szert.³ Elismerően és meghatódottan fogalmaz a dalárda hangzásvilágáról a *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* egyik munkatársa is: „Tiszta érzettől ihletve veszem tollamat (...) Vándor! Ha Szilágybagoson méz keresztül, ne mulasz el elmenni az Istennek házába, ott ha csak az érzékenységnek egy kis szikrája van csak a kebledben, szent érzületté fogsz átvadni az orgona hangjával párosult összhangzatos ének magasztos hallására.”⁴

A színjátszásról

A 20. század elején amatőr műkedvelő fiatalokról is találunk feljegyzéseket a Szilágybagosi Református Egyház

levéltárában, akik kezdetben, 1895-ben Porcsalmi Ilona óvó nő vezetésével kezdtek el munkájukat.

Majd Zongor Margit vette át az ifjúság kulturális nevelését, aki 1940 és 1944 között volt Bagoson óvónő. Az ő vezetésével léptek fel a helybeli színjátszók Szilágysomlyón. Erről a fellépésről olvashatunk a *Szilágysomlyó* társadalmi és politikai hetilap 1943. február 6-ai számában.

A táncsoportról

A színjátszó csoport mellett táncsoport is működött a faluban. Kezdetben a muzsikusok a cigányok közül kerültek ki, majd a zenére érzékeny bagosi magyar legények is hegedűt, brácsát, nagybőgőt és „tangóhermonikát” ragadva beálltak a cigány zenészek mellé muzsikálni.

Amint látható, Bagos község lakosai mindig szerették a zenét és éneklést. Ez a szokásuk és a zene iránt való érzékenységük mind a mai napig megmaradt. Jelenleg a faluban a legnagyobb énekesnek Birtalan Józsefet nevezik, aki már tudatosan fordult a magyar népzene és népdal kiapadhatatlan forrása felé, ezért is választottuk őt a hősünknek.

Hősünk családja és élettörténete

Birtalan Józsi nem az első a Birtalan családban, akit az ének, a magyar népdal és a magyar hagyomány iránti tisztelet rabul ejtett. Családjában mindenki szeret énekelni, muzsikálni. A leghíresebb zenész a családban Birtalan József, aki 1927-ben született, zenepedagógus, zeneszerző és karmester volt Marosvásárhelyen. Szülőfaluja és családja iránti tiszteletét és szeretetét élete végéig megtartotta. Ennek a Birtalan Józsefnek a testvére volt Birtalan András, a mi hősünk édesapja, aki a mezőgazdálkodás mellett a református egyház kántora is volt. Az 1900-as évek közepén a község megbecsülését élvezhette Birtalan András (Bandi), akit tiszteltek

Birtalan Józsi. Szabó Tamás felvétele

A bagosi dalárda az országzászló alatt 1944-ben. Kép: Birtalan Beáta Erzsébet családi gyűjteménye

azért, hogy „saját erejéből küzdötte fel magát a megtisztelő állásra, aki szórákoszából tanult meg a hangszerrel (az orgonával is) bánni, mint akinek a véreben az ének és a zene.”⁵ Kottaismeret nélkül volt 44 évig a falu kántora, hallás után orgonált, és még a pedált is használta. A dalárdát is vezette, és négyszólamú darabokat tanított be. Birtalan Bandi felesége, Orsós Zsuzsánna is jó hangú és jó zenei hallással volt felruházva, nem csoda, hogy az éneklés a család mindennapjainak szerves része volt. Négy gyermekük volt, közülük András (Bandi) a legidősebb. Ő megmaradt a földművelés mellett, az otthoni zenekarban ő a tangóhermonikán játszott. Bandit követte Borbála (Boriska), aki az akkori szokás szerint a korabeli lányokkal együtt varrónőnek tanult. A harmadik gyermek Árpád, aki szintén tehetséges és karizmatikus egyéniségnek számított. Kitűnő hanggal és beszédképességgel rendelkezett, számtalan népdalversenyen vett részt, és ért el jobbnál jobb eredményeket. Vőfélyként is nagyon sok lakodalomban tevékenykedett, a faluban, és még számos távoli és közeli településen is. Kitűnő sportoló volt, a közeli városban a kézilabdacsapat „balkezű, suta gólkirálya”, aki kitűnő játékaival és gólszerző képességével hamar a csapat főemberévé vált, sőt még a megyeközpont Zilah csapatában is játszott. Karizmatikus személyisége és barátságos jelleme miatt rengeteg barátja is volt. 2003-ban hunyt el agyvérzésben, mindössze 53 éves korában.

A család legkisebb gyermekeként 1955-ben született meg József (Józsi), a mi hősrünk.

Mind a négy gyermek örökölte a zenei tehetséget, és ezt tovább is adták gyerekeiknek. A négy testvérből sajnos ma csak Józsi él. Ő a mai napig muzsikál és énekel, őrzi és ápolja a hagyományt, amit a családjától kapott örökségként.

A mi hősrünk

Birtalan József 1955. május 13-án látta meg a napvilágot Szilágybagoson, a szülői házban. Édesapja tehénszékérrel szállította fel őt és édesanyját a szülőotthonba, az akkoriban orvosi rendelővé és szülészeti otthonná alakított Bánffy-kastélyhoz. Akkoriban még sokkal több gyermek született, majd minden községben volt szülőotthon is. Péntek lévén és tizenharmadika, az orvos tanácsára vasárnapra, azaz tizenötödikére íratják be a keresztlevélbe, ezért az ő születésnapja háromnapos ünnep – mesélte elmosolyodva. „Bátran kijelenthetem azt, hogy belepottyantam a születésemmel a nótákba és az énekekbe. Édesapám már akkor kántor volt, így természetesen keresztzüleimnek a falu lelkészét, Gáll Ferencet és feleségét, Etuka nénit hívták meg, no meg az édesapám testvéröccsét, az akkor frissen végzett zenetanárt, zeneszerzőt és feleségét, Fogarassy Juditot, aki szintén zenefőiskolát végzett Kolozsváron.

Nemigen jut eszembe, hogy ki tartott keresztvíz alá, de mióta az eszemet tudom, mindig hű hallgatója és tódítója voltam a disznótorok vagy névesték nótázásainak.”⁶

Negyedikes lehetett, amikor Árpád nevű bátyja már Szilágyosomlyóra járt az ipari iskolába, és a pénteki napon tartott vásárok egyikén vett neki 3 lejt egy kis hatlyukú furulyát, s mivel csak 5 leje volt, gyalog kellett hazamennie. Ezzel a furulyával kezdődött el a zenei pályafutása. Abban az időben a nagyobbik bátyjának, Bandinak, volt vagy tíz-tizenöt juha, sorban ügyeltek a nyájra a gazdák délutánonként a legelő melletti domboldalon, hősrünk is sorra került párszor. Ott tanulgatott tanítómester nélkül furulyázni. Pár hét elteltével már el tudott játszani néhány nótát.

A domboldalon tanulgatott tanítómester nélkül furulyázni. Pár hét elteltével már el tudott játszani néhány nótát.

1970-ben bekerült Somlyóra az ipari iskolába a víz- és gázszelőlő szakra. Úgy volt, hogy hároméves lesz az iskola, de már két év után bedobták őket a mélyvízbe, mivel a megyeszékhelyet elkezdték iparosítani, és kellett az építkezéshez a szakemberek. Egy csapásra gomba módra épültek a lakóépületek. „Reggel 5 órakor volt a kelés, értünk jött egy kőberos autó, és már 7 óra előtt Zilahon voltunk. 10 óra munka után ugyanazon az útvonalon és járművön indultunk haza, Bagosra.

Zenekarok és tevékenységei

1973-ban leszerelt egyik barátja a katonaságtól, ahol megtanult körülbelül öt-hat gitárakkordot, és a falu ifjúsága egyszerűen gitározni akart. „Kezdetben akusztikus gitárokból építettünk be dőzákát, vagyis elektromos vevőkészüléket. Három-négy rádió tönkretétele után vásároltunk két darab elektromos gitárt Marosvásárhelyről, és egy Doina hang-erősítőt. Ezekkel az eszközökkel már komolyabb táncesteket tudtunk tartani a helyi kultúrotthon klubjában. Óriási sikereink voltak. Vasárnap esténként éjfél után sem akartak hazamenni a fiatalok.” Néhány alkalommal a szomszéd faluba, Nagyfaluba is meghívták

A Mákvirágok fellépése 2019. március 15-én. Balról jobbra: Birtalan Józsi, Bordás Béla, Birtalan László, Kovács Béla, Szabó László, Nagy Jani. Égető Loránd felvétele

muzsikálni őket, ahonnan a községi UTC (KISZ) elnökétől kaptak egy kopott dobfelszerelést, és ezzel még jobban sikerültek a fiatalok számára rendezett táncestek. Ebben a Termál névre keresztelt zenekarban együtt muzsikált Fekete Lajcsival, Molnár Lajcsival, Nagy Lajcsival, és később Fekete Barna is csatlakozott hozzájuk.

„1975-ben berukkoltam katonának, jó messzire a Regátba, Bräilába, ott én adtam meg a díszmenetelésre, a dallamra a hangot. Nem volt valami leányálom a katonaság, de 18 hónap után leszereltünk.” Miután leszerelt, visszament dolgozni a megyei építkezési vállalatához, de addigra a vállalat székhelyét áthelyezték Szilágysomlyóra. Az ott ledolgozott két év után karbantartóként dolgozott a szilágysomlyói termálfürdőnél. Első fizetéséből vett egy használt klarinétot. „Katonaság után visszamentem dolgozni a megyei építkezési vállalatához, az IJCM-hez, csak már nem Zilahra, hanem Szilágysomlyóra. Vagy két esztendő után sikerült helyet találni a falunkban megnyílt termálvízű fürdőnél, mint karbantartó és vízvezeték-szerelő. Az első fizetésemből vettem keresztapámmal, Birtalan Józseffel egy használt klarinétot, amin viszonylag elég hamar megtanultam játszani.”

A későbbiekben zenekart alapítottak Gönczi Sándorral, Varga Jánossal és Fekete Barnával.

„Gönczi orgonán, Barna gitáron játszott, én énekeltem, és klarinéton,

szaxofonon játszottam. De kellett még egy dobos is, aki egy nagyfalusi cimboros volt: Tacs, rendes nevén Varga János.” Elkezdték járni lakodalmakba zenélni, emellett a nagyfalusi cigányzenekarral is járt táncmuzsikálásra. „Voltunk Budapesten a II. Táncszínház találkozón, Kolozsváron, Székelyföldön és másutt is.”

A legtöbb nótát a családjában ragadt rá, nem volt olyan családi összejövétel, ahol ne zsendült volna fel egy-egy ének vagy magyar nóta.

Még részese volt annak a generációnak, amelynek tagjai a szovárba jártak, és a munka befejezése után ott estig mulatoztak, nótáztak. „Azokhoz a szerencsésnek nevezhető fiatalokhoz tartoztam, akik még járhattunk a téli estéken a házaknál rendezett fonóházakba. Igaz, én már csak a vége fele kaptam el, nemsokára megszűntek az ilyen összejövetelek. Viszont azután is tartottak még nappali összejöveteleket, úgynevezett szovárakat, ezeket külön-külön rendezték meg a fiataloknak és az asszonyoknak. Ezeken az összejöveteleken az asszonyok fontak, varrtak, a legények és a férfiak málét fejtettek, és egy kancsó bor mellett eldalolgattak

úgy estefeléig, mivel este kellett menni tehenet fejni.”

Tudásának forrásai

Beszélgetésünk alkalmával azt mesélte, hogy a legtöbb nóta a családjában ragadt rá, nem volt olyan családi összejövétel, ahol ne zsendült volna fel egy-egy ének vagy magyar nóta. Ezt a tudást lakodalmak fellépései alatt már tudatosan is gyarapította. „Később, amikor lakodalmakba jártunk muzsikálni, majdnem minden faluban ragadt rám egy-egy nóta vagy népdal.” Ha olyan dallam ütötte meg a fülét, amely számára ismeretlenül csengett, az éneklőt addig kérte, hogy énekelje el újra és újra, ameddig ő is megtanulta.

A 2000-es években a környék lakodalmi szokásai és zenei ízlése is megváltozott. A külföldről nagy mennyiségben beáramló angol szövegű slágereket már nem tudta a zenekar olyan ritmusban magáévá tenni, ahogy a korizlés változott, és ez az együttes feloszlásához vezetett. Ezt követően a nagyfalui cigánybandával közösen muzsikált különböző rendezvényeken. Kezdetben néhány hagyományosnak nevezett lakodalom, majd a vidék falunapjainak és hagyományörző rendezvényeinek állandó fellépői voltak. A zenekar a következőkből tevődött össze: Csorba János (hegedű) és veje, Varga László (tangóharmonika), valamint két fia: Laci és Gyula (nagybőgő).

Elmondhatjuk, hogy ezzel a formációval vált Birtalan Józsi nótafává. Ma már sokan úgy emlegetik, hogy ő a Felső-Berettyó mente legtöbb népdalt és magyar nótát ismerő embere. Szilágysomlyóra tizenöt éven keresztül járt vissza a zenekar a Zsibai néptáncbörbe. Több alkalommal fellépett egyéni előadóként Budapesten és Debrecenben, a debreceni néptáncgyűttes meghívott vendégeként. Fellépett még Kolozsváron és Székelyföldön is, a Kallós Zoltán emlékére rendezett műsorokon. Férfiakból álló népdalkört alapított Mákvirágok néven, a csapat tagjai megpróbálják feleleveníteni és újratanulni az elfelejtett vagy keveset énekelte szilágysági népdalokat, magyar nótákat.

Birtalan Józsi játszik furulyán, klarinéton, szaxofonon, gitáron, hegedűn, nagybőgőn, de minden keze ügyébe kerülő hangszert szívesen kipróbál, és a kezdeti próbálkozások után hamar megtalálja az adott hangszerezen való játszás technikáját. Ma legkedvesebb hangszere a tárogatót nevezi, azt a hangszert, amely már a honfoglalás óta a magyar

A táncscsoport 1948-ban. Forrás: Kovács Erzsébet családi gyűjteménye

zenekultúra szerves része. Mindemellett a mai napig lelkesen gyűjti a falusi életet megkönnyítő, mások által ócskaságnak nevezett eszközöket, szerszámokat, és magánmúzeumnak rendezte be a bagosi domboldalba vájt pincéje elé épített pincegátort. Itt szoktak vasárnapokon és ünnepnapokon barátaival összegyűlni, beszélgetni és nótázgatni egy-egy pohár bor mellett.

**1981-ben megnősült,
és a házasságból három
gyermeke született,
majd idővel egy lány-
és hat fiúunokával
gyarapodott a családja.**

1981-ben megnősült, és a házasságból három gyermeke született, majd idővel egy lány- és hat fiúunokával gyarapodott a családja. „Mindeközben 1981-ben megnősültem, és Istennek hála van egy lányom, két fiam és hét unokám, amiből hat fiú és egy lány. A Jóisten éltesse őket sokáig!”

Birtalan József versei

Hősünk nemcsak énekelni tud és szeret, hanem már gyermekora óta rímfaragással, versírással is foglalkozott. Kezdetben a lányok meghódítására írt verseket, ma már családi és közösségi

eseményekre szokott írni köszöntőket, úgy a családja, mint a falu büszkeségére. Versei között találhatunk köszöntőket. Ezeket többnyire barátainak, ismerőseinek vagy családtagjainak címezte.

„Mit is kívánjak én néked, Ferenc bátyám,

A nyolcvankettedik születésed napján.

Oly sok szépet kaptál ebben az életben,

Tehát Feri bátyám, az Isten éltesen. (...)

Legyen erőd mindig, hogy a pincéhez mehess,

Ottan, Feri bátyám, a halál sem keres.

Boldogságban élj még sok-sok boldog évet,

Kívánja Bagosról Birtalan Józsi neked.”

Minden évben megemlékezik április elsején a férfiak napjáról, és ezeket a verseket a férfinapi rendezvényen elő is adja.

Egy ilyen költeményből idézünk:
„Kedves vendégsereg, jó estét kívánok!

Hála az Istennek, csak férfinépet látok.

Megadta az Isten végre ezt a napot,

Legalább egy éjszakára hordjuk a kalapot. (...)

Minden magyar férfit éltesen az Isten,

Jövő ilyenkor is legyenek itt minden,

Jövő ilyenkor is jöjjenek el nálunk,
Ha éltet az Isten, újból muzsikálunk.”

Birtalan József számára nagyon fontos a családja és a szerettei, így a legtöbb versét nekik szánta, például verset írt unokái és gyermekei születésekor, vagy házassági évfordulójára a feleségével, Miklós Erzsébettel, és a fontosabb családi eseményekre (keresztelőkre, disznótorokra, névestékre és születésnapokra).

„Hároméves legénykénk
van minékünk kettő,
tartsa meg sokáig
őket a teremtő!

(...)

Tamáská és Ábel,
kívánom tinéktek,
vezéreljen az Úr,
ott legyen véletek.”

Minden Bagosi Napra a cigányzenekarral és a falu táncos lábú fiataljaival toboroztak. Az évek során kialakultak azok a megállóhelyek, ahol a fiatalok a lovas szekerekről leszállva a spontán összesereglett közönség előtt táncoltak, és a tánc előtt hősünk felolvasta az alkalomra írt hívogató versét.

2019-ben ezt írta a falunapra:

„Közhírré tétetik!

Ennek a szép nyárnak is már végefele járunk,

Megint egy szép ünnep léssen itt minálunk!

Több mint száz esztendő telt el már azóta,

Községünk utcáin megint szól a nóta. (...)

De én most már tovább nem is prédikálok,

Az ünnepségre mindenkit szeretettel várok!

Mutatóban most egy magyar csárdást járunk,

Aztán muzsikával szépen odébbállunk!

Repertoárjából nem maradhattak ki az egyházi eseményekre költött versek sem.

Könyörgés

Add meg, Uram, e népnek,
Add meg, ó, Istenem,
Hogy ez új esztendő néki
Még boldogabb legyen.

Szüntesd meg a viszályt,
Adjál egyetértést,
Kicsiktől, nagyoktól,
Hallgass meg e kérést!

A Bagolyvár pincesoron, 2014-ben. Balról jobbra: Birtalan Józsi, Gönczi Sanyi, Varga János (Tacsi) és Fekete Barna. Szabó Árpád felvétele

Oly kevesen vagyunk
A népek tengerében,
Már a puszta létünk is
Kerülhet veszélybe.

Fogyunk, egyre fogyunk,
Mint pislogó gyertyaszál,
Segíteni rajtunk, ó, Isten,
Csak te tudsz már!

A szilágysági magyar „versfaragó”
próbálkozásai között hazafias versek is
szerepelnek.

Trianon átka

Kilencven esztendő telt el
már azóta,
hogy minden magyar ajkon megfa-
gyott a nóta!
Kilencven esztendő, mennyi jaj
és bánat
érte már azóta meggyötört
hazánkat.
Éhes kutyamódra széttépték a
testét,
a haláltusáját, ó, de sokan lesték.
Véres fogaikkal testébe haraptak,
a könnyen kapott prédán igencsak
elhíztak!
Szaladtak is ők minden
fütyöntésre,
fogat vicsorgatni magyar szen-
vedésre.
Kilencven éve hányszor meg-
haraptak,

csoda, hogy közülünk hírmondót is
hagytak!

Széttépték testünket kutyaha-
rapással,
utána ütöttek sarló-kalapáccsal,
több mint negyven évig horadtuk ezt
az igát,
magyarok Istene, hol követtünk
ily hibát?

Mit követett el ez a magyar
nemzet?

Hogy századokon át ostoroztad,
verted?

Elődbe borulunk, esedezve
kérünk,

hogy a jövőben adj még esélyt
nékünk.

Adjál a magyarnak igaz bol-
dogságot,
lelkünkbe add vissza Nagy-Magyar-
országot!

Ne hagyd ezt a földet ebek
prédájára,
magyar vér folyt ennek minden da-
rabjára!

Add, hogy e gyásznapot felejsük
el hamar,

éljen soká e hon, benne minden
magyar!

(2014)

Végszó

Birtalan József, a nótafa, Szilágybagos
egyik talán leghíresebb szülöttje, aki

hatalmas eredményeket ért el úgy a ze-
nei pályafutása során, mint kulturális
és közösségépítő tevékenységei folya-
mán. Sok fiatal zenei karrierjét ő indí-
totta el. Mesébe illő életutat járt be: a
legkisebb gyermekként a legtöbbet érte
el, de ezek az eredmények családja és
barátai támogatása nélkül nem valósul-
hattak volna meg. Nótáival minden em-
ber szívébe belopta magát, így elnyerte
tisztelőtűket és szeretetűket.

Legfialabb tanítványával, Soós Ger-
gővel, a Népi Örökségünk Mesterei és
Tanítványai 2020/2021-es pályázatán el-
nyerték a zsűri különdíját, és jutalmul
részt vehettek Budapesten a Hagyomá-
nyok Házában tartott előadáson, ahol
együtt furulyáztak 2022. március 12-én.

Józsi bácsi jelenleg is aktív a zenei
életben, a közösségfejlesztésben, erre
jó példa a 2022. június 25-én megtartott
Öregfiúk-focikupa, ahol a cigányzene-
karral nótáztak, és megadták a csapat-
játék ritmusát.

Reméljük, még sokáig velünk lesz,
hogy fejleszthesse a faluközösséget,
és bátorítsa a fiatal, feltörekvő nő-
tájakat.

Jegyzetek

- 1 Major Miklós: Koszorúba font gabonaszá-
lak. https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/kulhoni_magyarsag/2010/ro/kriza_tarsasag_evkonyv_07/pages/016_Major_Miklos.htm
- 2 Szabó Miklós: *Szilágybagos Község és Egyház Történelme (1205–1960)*. 1960.
- 3 H. Nagy Lajos: *Sz-bagos. Politikai Ujdon-
ságok*, 3. évfolyam, 14. szám. 1857. április 8.
- 4 *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*. 4. évfolyam, 1861. aug. 4.
- 5 Szabó Miklós: i. m.
- 6 Birtalan József: *Önéletrajz* (kézirat).

Források:

- Szabó Miklós: *Szilágybagos Község és Egyház Történelme (1205–1960)*. Kézirat, 1960.
Szabó Miklós: *A Szilágybagosi Református Anyaszentegyház 300 éves Története 1663-tól 1963-ig*. Kézirat, 1962.
Birtalan József: *Önéletrajz*. Kézirat, 2021.
Interjú Birtalan Józseffel, május 1-én a Bagolyvárban, 2022.

Az írás készültkor, 2022-ben Antal Krisztián Kristóf a szilágysomlyói Simion Bärnuțiu Elméleti Líceumban 9., Antal Anett Antónia 10., Fekete Dávid 11. osztályos tanuló volt. Jelenleg mindhárman ugyanott tanulnak tovább. A dolgozat irányítója: Birtalan Beáta Erzsébet, a Szilágybagosi Bánffy Kulturális Egyesület alelnöke és kulturális referense.

